

ФРІДРІХ
ГЕЛЬДЕРЛІН

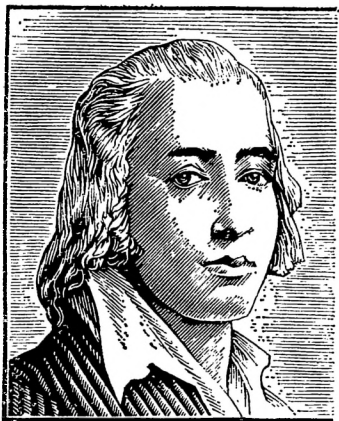

Філософська лірика видатного німецького поета (1770—1843) втілила високі поривання людського духу до краси та свободи, до прийдешнього суспільства всевітнього братерства і миру. Глибоко самотньо сприймав поет-романтик природу як «живий космос», могутню добротворчу силу, у злитті з якою людина сягне своєї духовної досконалості.

На Україні твори Ф. Гельдерліна виходять книжкою вперше.

ПЕРЛИНИ СВІТОВОЇ ЛІРИКИ

ФРІДРІХ
ГЕЛЬДЕРЛІН

ФРІДРІХ ГЕЛЬДЕРЛІН

ПОЕЗІЇ

З німецької

КИЇВ
ВИДАВНИЦТВО ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
«ДНІПРО»
1982

И (Hім)
Г32

*Переклад та примітки
Миколи Бажана*

*Передмова
Дмитра Наливайка*

Перекладено за виданням:
Hölderlin. Sämtliche Werke.
Herausgegeben von Friedrich Beissner.
Rütten & Loening, Berlin, 1959.

Г $\frac{70404-214}{M205(04)-82}$ — 214.82.4703000000

© Український переклад, художнє оформлення, примітки — видавництво «Дніпро», 1982

ПОЕТИЧНИЙ СВІТ ГЕЛЬДЕРЛІНА

Історія німецької, як і інших літератур світу, знає немало поетів з тяжкою і трагічною долею. Але й серед них доля Фрідріха Гельдерліна — одна з найтрагічніших. За слушним висловом М. Цветаєвої, це «геній, якого прогледів не тільки його вік, а й Гете», тоді як його творчість сміливо можна віднести до найвизначнішого й найпоетичнішого з усього написаного німецькою мовою. Фізичне існування Гельдерліна було тривалим (1770—1843), але духовно він умер рано, зломлений байдужістю суспільства, безнадійною невлаштованістю життя, дедалі гострішим розладом з німецькою дійсністю, з новим, буржуазним світом, що стверджувався після Великої французької революції, на яку поет покладав такі далекосяжні сподівання.

У дивовижному контрасті з тяжкою долею поета перебуває його творчість, спрямована до високих ідеалів свободи, вселюдського щастя, гармонії, краси, пронизана світлом і людяністю. Творчість Гельдерліна органічно виражала його духовну сутність, особливий лад його внутрішнього світу, але звідси вже й постає нерозв'язна

колізія, оскільки цей лад, ця сутність виявилися надто невідповідними об'єктивній дійсності. В цьому, безперечно, полягає основна причина трагедії поета й тяжкої душевної хвороби, що вразила його якраз в «середині життя». Поет здогадувався про справжні причини своєї трагедії — про це, зокрема, свідчить його лист до брата, написаний у лютому 1798 року. «Знаєш, у чому корінь усіх моїх нещасть? Я хотів би жити мистецтвом, до якого лежить моя душа, а змушений крутитися в людському колі заради шматка хліба, і через це нерідко життя стає для мене надто виснажливим. Чому ж так виходить? Тому, що мистецтво прихильне до майстра, але не хоче поживляти учня... Тим-то й гинуть так часто ті, що наважуються ставати поетами. Ми живемо зовсім не в поетичному кліматі. З десяти таких рослин виживає хіба що одна».

За життя Гельдерліна його творчість знаходила визнання лише у вузькому колі друзів та в поодиноких ентузіастів. З тогочасних видатних митців тільки Шіллер приязно поставився до молодого поета й підтримував його — але поки творчість Гельдерліна розвивалася переважно в прокладеному ним річищі, далі ж настало охолодження. Що ж до Гете, то він поставився до автора «Гіперіона» з цілковитою байдужістю й не виявив жодного інтересу до його поезії. Отже, Гельдерліна ввічливо відсторонив Веймар, центр

німецького неокласицизму, але не набагато більше розуміння знайшов поет і в сусідній Ієні, тогочасному центрі німецького романтичного руху.

Зла доля довго переслідувала Гельдерліна й після його смерті, і ближчі покоління майже повністю забули його. Якщо історики літератури в минулому столітті й згадували його ім'я, то тільки в переліку імен другорядних поетів або ж як приклад митця, що розминувся зі своєю епохою. Правда, траплялися й винятки, інколи лунали й голоси палкого захоплення поезією Гельдерліна, але тривалий час вони не могли розвіяти цвинтарної тиші. Один із цих голосів належав Г. Гервегу, видатному поетові німецької революції 1848 року, який перебував у дружніх стосунках з К. Марксом. «Гельдерлін! — схвильовано писав Гервег.— Тільки згадаю про нього, а вже здригається моє серце. Гельдерлін! Поет моєї молодості, перед яким німці у великому боргу, оскільки загинув він з їхньої вини. Із жалюгідних умов нашого життя, ще не спізнавши всієї міри нашої ганьби, врятувався він втечею в святу ніч безумства,— той, хто був покликаний йти попереду і співати нам пісні боротьби. Ах! Недаремно ж він мріяв про те, щоб упасти на жертovníм вівтарі й віддати свою кров заради вітчизни. Бездіяльно засихав він над берегом рідної ріки, яку так часто оспівував». Чи не першим Гервег

звернув увагу на великий революційний потенціал творчості Гельдерліна, підкресливши, що був він поетом боротьби й поступу, який не міг здобути визнання в умовах тогочасного «німецького убозтва».

Радикальний злам у ставленні до Гельдерліна намічається наприкінці XIX століття, а на початку нашого століття для нього настає на-решті час відродження й тріумфу. Причому це досить-таки запізніле визнання Гельдерліна було напрочуд одностайним та інтенсивним. Рільке, найкращий німецькомовний поет цього періоду, заявляє, що перше місце він без вагань віддає Гельдерліну. За якийсь час Т. Манн проголошує, що вбачає у ньому одного з найвидатніших німецьких творців, «один з найвеличніших проявів німецького духу». До справи «відкриття Гельдерліна» включаються й інші письменники, філософи від Дільтея до Хайдеггера, численні критики й літературознавці; з'являється про нього величезна література, яка невпинно зростає й досі. Напівжартома Й. Бехер писав, що Гельдерліну загрожує нове забуття, цього разу під лавиною праць дослідників і коментаторів.

Разом з тим слід зазначити: те, що відкриття Гельдерліна відбулося приблизно через століття по тому, як обірвалася його творчість, помітно позначилося і досі позначається на її сприйнятті та інтерпретації. Оскільки він увійшов у євро-

пейську поетичну культуру кінця ХІХ — початку ХХ століття, сприймання його складалося в дусі цієї культури і великою мірою поза контекстом його власної доби, руху її думки й мистецтва; почасти цим пояснюється, за словами Н. Я. Берковського, «чому його інтерпретатори такі нестійкі перед спокусами модернізації і так неохоче йдуть на історичне тлумачення створеного ним». Так, на буржуазному Заході і досі трактують Гельдерліна як містичного поета-візіонера, що, подібно до біблійних пророків, міг виходити за межі людського видіння, прозрівати глибини буття, сховані від людського розуму. Для інших буржуазних інтерпретаторів Гельдерлін — унікальне явище історії мистецтва, «чужинець» в своїй епосі й своїй країні, ідеальне втілення поезії з її позачасовою і позалокальною сутністю. Водночас з'являються, особливо в останні десятиліття, й праці, в яких Гельдерлін постає як предтеча модерністської поезії, як поет, що спізнав екзистенціальний страх перед абсурдністю світу й смиренно замовк, подоланий ним. Але всі ці тлумачення, зрештою, не що інше, як містифікації особистості й творчості Гельдерліна, що не мають нічого спільного з реальним поетом, з дійсним змістом і характером його творчості.

Аж ніяк не обмежуючи зміст і значення поезії Гельдерліна рамками його історичної епохи,

марксистське літературознавство разом з тим справедливо наголошує, що її не зрозуміти поза цією буремною переломною епохою, центром якої є Французька буржуазна революція 1789—1794 років з її могутнім впливом на всі сфери життя тогочасної Європи — життя соціального, політичного, ідеологічного, художнього. Про цю пов'язаність світогляду й творчості поета з найвидатнішою подією його доби писав уже А. В. Луначарський, якого з повним правом можна вважати зачинателем вивчення Гельдерліна в радянській науці. Проте слід зазначити, що ця пов'язаність була далеко не пряма й не однозначна, що в творчості Гельдерліна дається взнаки й відома складність романтичної реакції на Французьку буржуазну революцію, реакції, в якій початковий ентузіазм дедалі більше поступався місцем тривозі й розчаруванню.

Виходець із небагатої бюргерської родини, Гельдерлін виховувався в монастирських школах у Денкендорфі й Маульбронні, де всупереч нахилам і бажанню його готували до духовного звання; зрештою інакше він би не зміг здобути освіти. Юність поета збіглася з бурхливим наростанням революції у Франції, з активізацією просвітительського антифеодального і антидеспотичного руху в самій Німеччині. Вітри вільнодумства й волелюбності дедалі сильніше віяли над країною, залітали вони й за монастирські

мури, захоплюючи найкращу частину молоді й пориваючи її за собою. До цієї частини належав і Гельдерлін: його найменше цікавило богослов'я; ще під час навчання у Маульбронні він відкриває для себе Клопштока й письменників «Бурі й натиску», схвильовано читає «Пісні Оссіана», але найбільше захоплюється Шіллером, волелюбним пафосом його «Розбійників» і громадянської лірики.

До цього періоду належить і початок захоплення Гельдерліна античністю, яке стало одним з найважливіших факторів його духовного й творчого формування. Причому слід зазначити, що захоплення це ніколи не відвертало його уваги від сучасності, від її насущних завдань і проблем. Як і в багатьох інших поетів тієї доби, культ античності та інтерес до сучасності зливалися у Гельдерліна в гармонійну єдність: у класичній Греції і в республіканському Римі він теж вбачав і антитезу феодальному світу несвободи й насильства, і прообраз досконалої прийдешності. Не випадково ж новий класицизм був провідним художнім напрямом тієї доби.

Принципово важливим етапом життєвого й творчого шляху Гельдерліна було його перебування в Тюбінгенській семінарії (1788—1793), де він змушений був вивчати теологію. Воно збіглося з початком і розгортанням Французької революції; її палким прибічником і стає молодий

поет разом з гуртком своїх друзів-студентів, з-поміж яких слід вирізнити Гегеля й Шеллінга, майбутніх великих філософів. В ці знаменні роки відбувається інтенсивне формування світогляду Гельдерліна, в основному визначаються його громадсько-політичні позиції і розпочинається активна творча діяльність, хоч перші його проби пера належать ще до часу перебування у Маульбронні.

В Тюбінгені, в час загального піднесення і великих надій, стрімко розширюються духовні обрії Гельдерліна, зокрема складається така його характерна риса, як універсалізм мислення, схильність сприймати життєві явища й проблеми в найширших, «космічних» масштабах. Не без впливу друзів молодості, Гегеля й Шеллінга, він посилено вивчає філософію, зокрема давньогрецьких натурфілософів і Платона, а також Спінозу, Руссо, Канта. Саме в цей період формується оригінальна філософсько-поетична система Гельдерліна, якою пройнята вся його творчість. В сутності своїй пантеїстична, хоч і зі значними елементами деїзму, ця система засновується на одухотворенні природи, на довірі до неї як сили доброї і благотворної, здатної вести людей до гармонії і щастя. Важливою опорою для філософсько-поетичної системи Гельдерліна стає міфологія, передусім давньогрецька, яку він піддає значній трансформації, зберігаючи, однак,

її внутрішню органічну суть. Справа в тім, що для нього міфологія була внутрішньо адекватною природі, в ній він бачив органічне вираження «живих стихій» чи «всемогутніх геніїв» природи, її динамічних начал і сил.

Народом, який розумів природу й умів керуватися її внутрішніми законами й веліннями, в очах Гельдерліна були давні греки. Відповідно в давньогрецькій культурі він вбачав ту культуру, яка перебувала в глибокій гармонії з природою, розвивалася в «обіймах природи», не протиставляючи себе їй і не пориваючи з її внутрішніми законами. Тому в тюбінгенський період він проймається дедалі глибшою симпатією до давньої Еллади, захоплено вивчає її філософію, літературу й мистецтво, а головне — прагне перейнятися її органічним, відповідним природі, світовідчуттям, духом і ладом її культури. В цьому й полягає суть філеллінства Гельдерліна, одного з наріжних каменів його світогляду й творчості.

Важливо також вказати, що класична Еллада була для Гельдерліна не тільки великим минулим, коли «реалізувалися» його ідеали, а й прообразом майбутнього, вже недалекого, оскільки, як вважав поет, воно народжувалося в бурях і боріннях Французької революції. Як і багато його сучасників, як і самі революціонери французької буржуазії, котрі, за відомими словами

К. Маркса, в античних костюмах і з античними фразами на устах вершили справу свого часу, Гельдерлін сприймав буремну сучасність як повернення до давньої Еллади чи, вірніше, як її відродження з глибинних шарів європейської історії і культури. А це, ясна річ, вносило особливий зміст у філеллінство Гельдерліна, надавало йому своєрідної актуальності.

Гельдерлін належав у Тюбінгені до студентів, які відразу стали на бік Французької революції, вона їх окрилювала, вселяла надію і на близьке оновлення німецької вітчизни. В студентському гуртку, до якого він належав, уважно стежили за подіями у Франції і пристрасно їх обговорювали. Шеллінг переклав німецькою мовою «Марсельезу». В четверту річницю штурму Бастилії троє друзів — Гельдерлін, Гегель і Шеллінг — посадили в дворі семінарії «дерево свободи» і виголосили біля нього клятву на вірність ідеалам революції, її гаслам свободи, рівності й братерства. Як слушно зазначають дослідники, з трійці приятелів вірність цій клятві зберіг до кінця лише автор «Гіперіона», але заплатив він за цю вірність ідеалам молодості найтяжчою ціною, відмовившись іти на компроміс зі старим німецьким міщансько-бюрократичним світом і спаливши себе в марних боріннях з ним.

У своєрідній атмосфері ентузіазму і сподівань,

пробуджених Французькою революцією, з'являються так звані «тюбінгенські гімни» Гельдерліна. В них молодий поет патетично оспівував ідеї і поняття, які під час Французької революції були піднесені до рангу найвищих громадсько-політичних і моральних цінностей, перетворилися на «символи віри» даної доби. Так на німецькому ґрунті постають два «Гімни свободі», «Гімн людству», «Гімн дружбі», «Гімн красі» — як своєрідні відлуння Французької революції, її високих прагнень і благородних поривів. Всі ці гімни й оди мають специфічні французькі аналогії, їхні джерела, їхні побудники — в громадсько-політичному й ідеологічному житті Французької революції, в її гаслах і заходах, святах і декретах. Причому, як зазначали дослідники, словесні свята у Гельдерліна передують святам, що згодом дійсно влаштовувалися в Парижі після запровадження Робесп'єром нової, республіканської релігії, культу Верховної істоти з його святами на честь Свободи, Людства, Розуму, Краси і т. д.

Оспівуючи в «тюбінгенських гімнах» Французьку революцію, її ідеали та її пафос, Гельдерлін почасти запозичував і її мову та образно-стильову систему. Зокрема, в них він широко вдається до античних образів і ремінісценцій; його міфологічні боги й історичні герої ототожнюються з алегоричними образами й поняттями

Французької революції, теж стилізованими під античність. Але особливо багато важила тоді для Гельдерліна одична традиція Шіллера, яка також, принаймні теоретично, йшла від античності, від Піндара. Від неї молодий поет відштовхувався, на неї спирався, і без перебільшень можна сказати, що «тюбінгенські гімни» пройняті відлунням Шіллера — його філософським пафосом і риторикою, його ритмами, строфікою, характерними обертонами.

Закінчивши навчання в Тюбінгені і назавжди відмовившись від духовного сану, Гельдерлін через кілька місяців по тому, в грудні 1793 року, їде до Тюрінгії, де були тодішні центри німецької духовної культури — Веймар та Ієна. Розпочинається надзвичайно цікавий і важливий півторарічний період його біографії, який був спробою молодого поета включитися в потік духовного й культурного життя країни. Як ми знаємо, ці спроби не увінчалися успіхом, і це великою мірою спричинилося до того, що Гельдерлін зрештою виявився приреченим на самотність, на печальну долю «чужого» в своїй країні й своїй епосі. Але чому ж так сталося, чому його не прийняли ні неокласицистичний Веймар, ні романтична Ієна? Дослідники вказують на холодну байдужість Гете, на розчарування поета в Фіхте і т. п., але всі ці «конкретні» пояснення надто поверхові й наївні. Дати відповідь на по-

ставлене питання дуже важко, бо воно тісно переплітається з цілим комплексом проблем «феномена Гельдерліна» — і зі специфічністю світогляду й естетики поета, і з рідкісною оригінальністю його творчості, і з таємницями психології його особистості, і з іншими проблемами.

В травні 1796 року, відмовившись від дальшої боротьби за визнання, Гельдерлін залишає Ієну й їде до матері, в рідний з дитинства Нюртінген, куди він, до речі, повертатиметься після постійних невдач, щоб відпочити в атмосфері родинного затишку й тепла, і звідки знову тікатиме, бо життя в тому, хоч і затишному, але надто тісному світі, позбавленому духовних інтересів, ставатиме для нього нестерпним.

І все-таки поїздка до Веймара та Ієни мала для Гельдерліна неабияке значення. Там він глибоко поринув у атмосферу напруженого духовного життя й творчості, що стимулювало дозрівання закладених у ньому творчих сил. Хоч контакти з видатними поетами й мислителями того часу загалом склалися для Гельдерліна невдало, вони відкрили перед ним світ високих духовних запитів, що стало для нього важливим уроком і прикладом. У Веймарі та Ієні активізується його творча діяльність, тут він починає працювати над романом «Гіперіон», уривок з якого, разом з кількома віршами, був опублікований наприкінці 1794 року в шіллерівському жур-

налі «Нова Талія». Тут він пише також чимало поезій. А головне, його творчість у цей період піднімається на новий, якісно вищий щабель, набуває самобутнього характеру.

Але Гельдерлін остаточно формується як самобутній митець уже в наступний, ф'ранкфуртський період життя (1796—1798), осяяний любов'ю до Діотіми — Сюзетти Гонтар, дружини купця Гонтара, в домі якого поет служив гувернером. Я не переповідастиму тут цю романтичну історію інтимного життя Гельдерліна, яка принесла йому так багато світлого щастя і трагічного болю. Але її проминути їй неможливо, бо вона глибоко позначилася на творчості й долі поета. У цій молодій жінці із середовища ф'ранкфуртського купецтва, яке викликало в нього глибоку відразу своїм грубим практицизмом і бездуховністю, Гельдерлін несподівано зустрів дивовижно близьку, духовно споріднену людину, наділену від природи здатністю розуміти чи інтуїтивно відчувати весь той світ філософсько-поетичних ідей і цінностей, мріянь і поривів, якими жив він сам. Як пише В. Вайблінгер, німецький письменник першої половини ХІХ століття, поет «з його незвичайним генієм і яскравою фантазією цілком скорив серце цієї вразливої жінки. Сам він теж її покохав, тим же глибоким і мрійливим коханням. Це було якесь любовне безумство... Він був переповнений най-

вищими платонівськими ідеями й зовсім зневажив дійсність». Природа, краса, Еллада, все, що він палко любив і перед чим схилявся, гармонійно злилися для нього в цій жінці, яку він назвав грецьким ім'ям Діотіма, запозиченим із діалогів Платона. Він переживає дивовижне творче піднесення, завершує першу частину «Гіперіона» і публікує її, створює низку поетичних шедеврів. І скрізь у цих творах присутня Діотіма: в образі головної героїні роману, молодой гречанки, яка уособлює органічність і красу буття, в численних поезіях, прямо чи опосередковано звернутих до неї.

Але зневажена поетом дійсність вдерлася в його щасливий світ, і восени 1798 року він змушений був розлучитися з Діотімою і з тяжким серцем покинути Франкфурт. Наступні півтора року він живе в сусідньому Гомбурзі, знайшовши притулок у свого вірного друга І. Сінклера, дипломата за професією і республіканця за переконаннями, члена таємного товариства «вільних людей». Час від часу він ще зустрічається з Сюзеттою Гонтар, черпаючи з цих зустрічей таку необхідну для нього духовну підтримку. Незважаючи на тяжкі переживання, в Гомбурзі триває активна творча діяльність Гельдерліна, зокрема, там він працює над драмою «Смерть Емпедокла», робить навіть спробу — невдалу — заснувати власний літературний жур-

нал. У творчому відношенні Гомбург — це продовження ф'ранкфуртського періоду, часу найвищого творчого розквіту Гельдерліна. Але в цей період невідступно назріває душевна і творча криза письменника.

У червні 1800 року Гельдерлін залишає Гомбург і — вже вкотре — їде в Нюртінген до матері, звідти через деякий час — у Штутгарт, де створює, зокрема, знамениті «штутгартські» гімни та елегії («Архіпелаг», «Паломництво», «Хліб і вино» та інші), звідти — в Швейцарію. Його душевний неспокій зростає, поет не може довго втриматися на жодному місці; наприкінці 1801 року він несподівано виїжджає до Франції, в Бордо, де теж наймається домашнім учителем. Що сталося з ним у Франції, ніхто не знає і ніколи вже не дізнається. За півроку він залишає Бордо й пішки через усю Францію вирушає на батьківщину. Якимось чудом добувається поет до Нюртінгена; вкрай виснажений і напівбезумний, в жебрацькому одязі, він не впізнавав нікого, і його неможливо було впізнати. Це був перший напад тяжкої душевної хвороби, яка, однак, ще на деякий час його відпустила. В 1802—1806 роках Гельдерлін повертається до свідомого життя і творчості, яка спершу в цей період набирає надзвичайної інтенсивності. Він перекладає оди Піндара й трагедії Софокла, а головне, пише свої пізні поеми й поезії, що від-

значаються глибиною змісту й художньою оригінальністю («Мати Земля», «Єдиний», «Патмос», «Німеччина» та інші). Але вже з 1805 року напади душевної хвороби стають дедалі частішими й тривалішими, а наступного 1806 року остаточно обірвалося свідоме життя й творчість поета. Щоправда, деякі дослідники новітнього періоду беруть під сумнів традиційну версію про безумство Гельдерліна, але так чи інакше його творча діяльність припинилася.

Оскільки ми розглядаємо творчість Гельдерліна в контексті його доби, для нас важливо визначити її відношення до різних систем і напрямів тогочасної художньої творчості. Це питання непросте, воно й досі викликає чимало суперечок, зокрема і в радянському літературознавстві. Одні дослідники вважають Гельдерліна представником нового класицизму, який у другій половині XVIII століття поширився в Німеччині та інших європейських країнах, і ставлять його ім'я в однім ряду з іменами Вінкельмана, Гете, Шіллера — як гідне завершення цього блискучого ряду. Інші ж автори розглядають його як романтика, правда, з яскраво вираженими самотніми рисами, котрі досить-таки рельєфно вирізняють його з-поміж німецьких і взагалі європейських романтиків кінця XVIII — першої третини XIX століття. Нарешті, деякі дослідники твердять, що його творчість перебуває поза тогочасними

напрямами й течіями, бо в усьому, що Гельдерлін писав, він завжди поет і філософ, завжди класик і романтик водночас.

Справді, Гельдерлін був і класиком, і романтиком, але в надто категоричне «водночас» необхідно внести істотне уточнення: він був переважно класиком на ранньому етапі творчого шляху, далі ж його розвиток відбувався в напрямі дедалі більшого зближення з романтизмом, дедалі більшого злиття його творчості з романтичним рухом. Ми аж ніяк не заперечуємо неповторну своєрідність його поезії, так само як і неможливість повного злиття її з тогочасними художніми системами й напрямками, але разом з тим вважаємо, що не можна і виносити Гельдерліна за межі цих напрямів і систем, як це нерідко роблять буржуазні дослідники.

Безсумнівно, творчість Гельдерліна починалася в річищі нового класицизму, який склався в Європі у другій половині XVIII століття і носив просвітительський, «третьостановий» характер на відміну від «старого» класицизму феодално-абсолютистського суспільства; найзначнішим його відгалуженням був у Німеччині «веймарський класицизм» Гете й Шіллера. Як зазначалося, на раннього Гельдерліна особливо значний вплив мав Шіллер, свідченням чого є передусім його «тюрінгенські гімни». Однак Гельдерлін був справжнім поетом, а це означає,

що він не міг йти второваним шляхом і повторювати готові форми. Досконало оволодівши поетичними набутками попередньої доби, зокрема шіллерівським віршем, він далі йде своїм власним шляхом, творить поезію глибоко самобутню і за змістом, і за формою.

Проте об'єктивно все це було не чим іншим, як все глибшою романтизацією його світовідчуття і творчості, рухом його поезії, при всій її яскравій своєрідності, в широких параметрах нової, романтичної художньої системи, котра приходила на зміну класицистичній. На перший погляд, в поезії Гельдерліна все ніби лишалося незмінним: той же культ Еллади, те ж схиляння перед її мистецтвом як безсмертним зразком, ті ж поривання до її «відродження»,— але за цією тематичною незмінністю відбувалися глибокі зрушення, принципові зміни в характері світосприймання і типі поетичної творчості. Так, якщо класицисти Елладу та її ідеали сприймали об'єктивно, в їхньому пластичному бутті, й відповідно прагнули їх виражати, то у Гельдерліна вони все більше зміщуються в суб'єктивно-ліричну сферу й перетворюються на предмет напруженого ліричного переживання. Водночас у нього Еллада та її ідеали активізуються й актуалізуються в мірі, незнаній для нового класицизму, можливій лише в романтичній системі світосприймання і творчості. Еллада стає для Гель-

дерліна чимось незрівнянно більшим, ніж втіленням суспільно-естетичного ідеалу, що несе в собі величезний потенціал виховної дії і може стати основою для перетворення суспільства. Для Гельдерліна Еллада — це й сама природа, її найповніший і найпрекрасніший вияв, вона закладена в глибинних основах і початках буття і здатна відроджуватися спонтанно, а не як наслідок педагогічних зусиль. Тому й майбутнє людства уявляється йому як Еллада, що воскресє, піднімається із землі.

Щоб передвічна натура людства, велична
й спокійна,
Дужче й світліше звелась із шумовиння доби,
Входь же, красо живодайна, в серце жадливе
народу,
Входь до гостинних домів, входь у покинутий храм!
(Переклад М. Бажана)

В такому поетичному вираженні природи, Еллади й краси як не розмежованих, а взаємопов'язаних і взаємопроникних начал буття дається ознаки романтичне світосприймання, для якого немає нічого ізольованого, застиглого, раз і назавжди визначеного, для якого світ — органічне взаємопереплетіння всього суцього і спонтанний рух, постійна творчість природи й людського духу.

Тема природи є однією з провідних в поезії Гельдерліна. У своєму філософському світоба-

ченні він виходив з того, що духовне, «божественне» начало розлите в усій природі, набуваючи концентрованого втілення в людині, котра таким чином з усім сущим, з життям природи пов'язана аж ніяк не зовнішніми, механічними, а глибинними й органічними, «духовними» зв'язками. Одне з головних завдань поета, за Гельдерліном, і полягає у виявленні цих зв'язків людини з природою, їхньої єдності. Вся поезія Гельдерліна пройнята глибокою і животрепетною любов'ю до природи, але разом з тим їй чужий ідилічний, сентиментально-споглядальний підхід до неї, який розніжує й знесилює людину. За словами Й. Бехера, поет «зустрічається з нею як її найдосконаліше творіння; споглядання або спостереження природи зміцнює його, і в нерозривному зв'язку з нею він черпає силу. Гельдерлін не ловить настроїв природи, як ловлять сачком метеликів, його сприймання природи піднімається до образного втілення її».

Відповідне вираження природи в її динаміці й одухотвореності Гельдерлін знаходив у міфології, і звідси насиченість його поезії міфологічними образами, мотивами. На основі давньогрецької міфології і за аналогією з нею він витворює власну міфологію, пантеон богів і божеств; вони виступають передусім втіленнями чи навіть персоніфікаціями живих начал та стихій природи і не мають нічого спільного з релігійно-

церковними богами. За влучним спостереженням Н. Я. Берковського, його «узагальнені боги то-нуть в деякій невизначеності, вони лишаються всередині природи, всередині матерії, ніби напів'ясні, напівпробуджені їх душі, як власна їх енергія». Разом з тим його божества й боги антропоморфні, на еллінський лад, наближені до людського рівня (вони не всесильні — «владує тільки доля»), в них виражені також вищі людські якості й можливості, зокрема «розкіш жити тільки божественним», що мовою Гельдерліна означає — високим, універсальним, прекрасним, таким, що підноситься над побутом і повсякденною метушнею та дрібнотою.

Слід вказати ще на одну важливу функцію міфологічних образів та структур в поезії Гельдерліна. Як відомо, вона відзначається висотою інтелектуального рівня, багатством і значущістю філософсько-суспільного змісту, виступаючи в цьому плані гідним продовженням традиції Гете й Шіллера. В тому ж, що названий зміст знаходить в ній таке органічне поетичне вираження, неабияка роль належить міфологічним образам і структурам. Високі філософські, соціальні, морально-етичні ідеї і поняття Гельдерліна в цих образах і структурах набувають образного, чуттєво-пластичного вираження, поза ними вони б лишалися голими абстракціями або ж риторичними деклараціями.

До речі, в характеризованому підході до міфології виразно розкривається відмінність між Гельдерліном і класицистами, для яких античні міфи були лише арсеналом порівнянь, алегорій, ремінісценцій тощо, сама ж структура міфологічного мислення з її поєднанням одиничного й універсального, з багатозначністю й амбівалентністю образів лишалася їм цілком чужою. Зокрема, для Шіллера, як зазначив ще С. Цвейг, боги Еллади «давно стали пишною декоративною прикрасою».

Щоб зрозуміти Гельдерліна в належному контексті й перспективі, слід узяти до уваги, що йому притаманні деякі специфічні риси, які були характерні для раннього романтизму, але зникли в романтизмі зрілому. Маємо на увазі насамперед відсутність у ранньому романтизмі різкого протиставлення дійсності й ідеалу, що його деякі дослідники вважають навіть за домінанту романтичної художньої системи. Сучасники Французької революції, ранні романтики, ще не втратили довірливого ставлення до дійсності: для них не тільки природа, а й суспільний світ були ще сповнені невикористаних можливостей, потенціальних сил і форм, які мали здійснитися. Пафос їхньої творчості полягав зовсім не в протиставленні особистості суспільству, не у вираженні контрасту між дійсністю й ідеалом,— це прийшло згодом, коли стало очевидним, що нове,

буржуазне суспільство виявилося, кажучи словами Ф. Енгельса, злою карикатурою на блискучі обіцянки й сподівання. Для ранніх же романтиків навколишня дійсність була ще дійсністю становлення й надій, нерозтрачених можливостей. Це був, як писав згодом Шеллінг у своїх спогадах, «чудовий час... Розкутий людський дух вважав себе вправі всьому суцшому протиставляти свою дійсну свободу і запитувати не про те, що є, а про те, що можливе».

Саме в цей романтизм, до якого тоді належав Шеллінг і поети «ієнської школи», а також В. Блейк, ранні Вордсворт і Колрідж, вписується, хоч і не до кінця, й творчість Гельдерліна. Причому зазначені прагнення й пориви раннього романтизму саме в ній знаходили найвище й найчистіше втілення,— але разом з тим і настільки своєрідне в художньому відношенні, що лише одиниці тоді розпізнали, наскільки глибоко й органічно сучасні його твори. Сам же Гельдерлін постійно вникав у «дух часу», вмів його вловлювати й не без своєрідної патетики передавати в своїй поезії. У вірші гомбурзького періоду, який так і називається «Дух часу», він пише про те, наскільки грізний цей «дух» («скрізь катастрофи, куди не гляну»), але для поета він прийнятний і благодатний, бо своїм промінням визволяє його з тьми, дає справжнє життя його духові. Як зазначалося, з-під пера Гельдерліна виходили й

вірші публіцистичного звучання, які дозволили Гервегу назвати його «співцем свободи», але суть його поезії полягає передусім у вираженні ідеальних стремлень епохи, пробуджених «духом часу», поривів до свободи й гармонії, повноти й краси буття.

Очевидно, це й мав на увазі Луначарський, твердячи, що «революція Гельдерліна — це надзвичайно загострене служіння красі». Але слід при цьому підкреслити, що для Гельдерліна була в принципі неприйнятна ідея створення якогось автономного «царства краси»: прекрасними мають бути передусім життя, дійсність; що ж до мистецтва, поезії, то вони врешті-решт творять лише пророчий образ світу, що має здійснитися, і тим самим наближають його здійснення.

Разом з тим слід зазначити, що Гельдерліна в пізніші періоди творчого життя почали дедалі більше непокоїти суперечності післяреволюційної дійсності, зростаючі розбіжності між його ідеальними прагненнями й «наявним буттям». Це знайшло відбиття уже в романі «Гіперіон», його найбільшому творі, завершеному в 1799 році. Прозовий за формою, роман Гельдерліна цілковито тяжіє до ліричної поезії за своїм змістом, своїм духом і стилем. Це передусім динамічна картина духовного й душевного стану поета та його «ентузіастичного покоління», у створенні якої роль слабкої фабули досить-таки неорганіч-

на. Фабула ця, власне, параболічна: дія перенесена в тогочасну Грецію, герої носять грецькі імена; йдеться в романі про боготворіння природи, Еллади й краси, про повстання в Мореї 1770 року й розчарування Гіперіона в ньому, а насправді під грецькими іменами виступають у творі сам Гельдерлін, Сюзетта Гонтар, близькі друзі-однодумці, і говорить він передусім про ідейне й духовне життя німецької бюргерської інтелігенції кінця XVIII століття, про свої ідеали й конфлікти, про викликаний Французькою революцією ентузіазм і першу його кризу. Та насамперед маємо в цьому творі картину внутрішнього світу самого Гельдерліна, його духовний та душевний досвід. А це означає, що найважливіший у цьому романі внутрішній ліричний сюжет, життя мислі й почуття, що розгортається на тлі прекрасних, емоційно до краю насичених пейзажів Греції, в яких зливається в гармонійний акорд любов Гельдерліна до природи з любов'ю до древньої Еллади. Цей внутрішній сюжет розвивається у високому патетичному ключі, і в такому ж ключі витримується й пейзажний фон, і небезпідставно дослідники зазначають, що пейзажі в «Гіперіоні» — це своєрідні пейзажі-гімни, внутрішньо споріднені з ліричною поезією Гельдерліна.

Глибиною і складністю змісту відзначається інший великий твір Гельдерліна, драма «Смерть

Емпедокла», яка, хоч і має три редакції, лишилася, однак, незавершеною. В цій драмі, героєм якої є давньогрецький філософ Емпедокл із Агрігента (V століття до н. е.), фігура напівміфічна і напівісторична, Гельдерлін сплітає в єдиний вузол цілий комплекс філософських, соціальних, етичних і естетичних проблем, що його хвилювали. Безперечно, центральною в цій драмі є тема природи — як «живого космосу», сили одухотвореної і спрямовуючої, грізної і благотворної водночас,— і відношення до неї людини, суспільства, культури. На першому плані драми перебувають духовні колізії героя, але вони тісно переплітаються з суспільно-громадськими і час від часу набувають гострого соціального звучання (як, приміром, у промові Емпедокла на Етні, коли він, наставляючи співгромадян, засуджує егоїзм і власницькі інтереси, в котрих вбачає найтяжчу перепону в стосунках між людиною і природою). Герой драми проповідує нове життя, контури якого, щоправда, були не дуже ясні й самому Гельдерлінові. Це життя на основі співдружності людей між собою і з природою, в розумній гармонійній згоді з її законами й веліннями, в «обіймах природи», а не всупереч їй. Емпедокл вважає, що сам він порушив ці глибинні закони, втратив внутрішній зв'язок з природою, а тому він кидається в кратер Етни — щоб розчинитися в природі й відро-

дитися в ній. Загалом же ця драма — твір надзвичайної сили й краси, хоч подекуди зміст її й не вільний від метафізичної затемненості.

Самобутність Гельдерліна-митця значною мірою полягає в тому, що нове, романтичне світовідчуття він прагнув виразити на «еллінський лад», дотримуючись еллінських ритмів та розмірів, жанрів та форм; особливо це характерно для його творчості середнього періоду. Він звертався до античних жанрів оди, гімну, елегії тощо. Він переносив на німецький ґрунт складні строфічні форми давньогрецької поезії, такі, як алкеева строфа, сапфічна і т. д. Та найістотнішим було для нього збереження внутрішнього ладу давньогрецької поезії, позначеного прагненням до гармонії, тією ж «благородною простотою і спокійною величчю». Пробиваючись крізь класицистичні напшарування, він іде до еллінської класики, намагається недогматично досягнути її дух і лад, багатство її ритмів і форм. Але ж саме це прагнення йти до глибинних спонтанних основ античного світовідчуття і мистецтва, до їх органічного «відродження» було суто романтичним; притаманне воно було й іншим романтикам (згадаймо хоча б Кітса), проте саме у Гельдерліна виявилось з найбільшою повнотою та інтенсивністю.

У Гельдерліна не знайти такої характерної для багатьох романтиків поетизації емоційного

збудження і невтримного суб'єктивізму, уникав він і надміру ліричної експресії, вважаючи, що все це «руйнує чудо» — чудо справжньої поезії. Словом, не знайти в нього тих якостей і рис, які в уяві читацького загалу, передусім завдяки байронівській школі, давно стали ніби еталоном романтичної поезії. Але ж ця поезія набагато ширша і розмаїтіша, ніж здається на перший погляд; згадані якості й риси відсутні також у Новаліса, Вордсворта, Кітса та інших видатних поетів-романтиків. У своїй поезії середнього періоду Гельдерлін послідовно дотримувався класичних законів гармонії та міри, трактуючи їх, однак, на своєрідний романтичний лад. Він заперечував як надмірний суб'єктивізм, так і надмірну деталізацію насамперед тому, що вони заважають відтворенню «ідеалу живого цілого», яке було для нього найважливішим завданням (як і для раннього романтизму в цілому). Водночас він надавав першорядного значення гармонійному вираженню суб'єктивного світу особистості, підтвердженням чого може бути чи не кожний його твір середнього періоду. При цьому, як слушно наголошує в своїй монографії К. С. Протасова, він прагнув поєднувати «іонійську тверезість» зі «священним вогнем» і образно називав свій стиль «священно-тверезим».

Та, при всіх класичних орієнтаціях, поезія Гельдерліна відзначається дивовижною, як на

той час, внутрішньою свободою і розкутістю; в цьому плані вона є чи не найповнішим вираженням цього романтичного ідеалу, який для переважної більшості поетів і митців епохи лишився недосяжним. В його віршах цілком невимушено, так би мовити, спонтанно виникає вільний простір і рух природи, «живого космосу», в якому поет відчувається як у материнському лоні, і в повній відповідності з цим перебуває вільний простір і рух поезії.

Слід вказати й на незвичайну, якусь «епічну» широту навіть інтимних переживань поета, які відбиваються, підхоплюються природою, посилюються нею і досягають ледве не космічних обширів. Особливо це стосується любовної лірики Гельдерліна, яка вражає передусім повною відсутністю камерності, вузької суб'єктивності,— почуття поета легко транспортуються в органічно близький і дружній світ «живого космосу», перетворюються або в якесь нешумливе, світло-радісне вселенське свято, як, приміром, у вірші «Захід сонця», написаному в щасливий ф'юренбургський період, або ж у вселенську містерію печалі й скорботи, як-от у ряді віршів, написаних у гомбургський період, після розлуки з Діотімою.

Але з особливою силою внутрішня розкутість, неканонічність Гельдерліна-поета, його сміливе новаторство виявились в пізній поезії. Тут він у своїх художньо-стильових пошуках, характері

образності, ставленні до слова й ритму далеко виходить за рамки своєї епохи, йдучи назустріч поезії ХХ століття, нерідко виступаючи попередником її відкриттів. У своїх поемах, віршах і фрагментах, написаних на початку ХІХ століття, він дедалі частіше відступає від класичних розмірів і форм, від строфіки і регулярних ритмів, переходить до своєрідного вільного вірша, підпорядкованого своїм внутрішнім ритмам, своїм складним гармонійним принципам. Спонтанність ритму, його особлива конструктивна роль загалом характерні для Гельдерліна, а в пізній творчості ще більше посилюються, перетворюючись на визначальний, організуючий фактор в художній структурі його поезії. В цей час виникає в нього й нове ставлення до поетичного слова, яке ніби виокремлюється в тексті і разом з тим набуває в словому полі його вірша незвичайної концентрованості змісту, стає «важким» і неоднозначним,— це вже ніби «ядро слова», зрощене з матерією буття.

Поезія Гельдерліна давно увійшла в золотий фонд німецької і світової демократичної культури. І давно вже назріла потреба масштабного її відтворення українською мовою, що певною мірою й здійснюється збіркою перекладів Миколи Бажана.

Дмитро Наливайко

ПОЕЗІЇ

НА ПУСТИЗНІ НАПИСАНЕ

Добре мені! Ніколи не стрінусь тут
з юрбами дурнів,
Тож і безхмарно мій зір вгору
в повітря піднісся,
Груди дихнули вільніш, не стиснуті
мурами злиднів
Чи закамарками лжі. О гарна,
блаженна година!
Наче коханець, який по розлуці жадає кохану
Знов обійняти, отак поспішаю і я
на пустизну,—
Свято чекає мене на цій-от самотній пустизні.
Знову отам, як раніш, здибаю друзів я тихих,
Здибаю там їх усіх,— дубів моїх тінявих купи.
Зводяться царственно, сутінь стелячи
на пустизні,
В давнім величнім ряду дубів цих тінявих купи.
Часом проходить повз них, повз дуби мої
тисячолітні,
Скинувши перед ними шапку,
побожний мисливець,—
Знає з легенд він місцевих, що тут,
під дубами старими,

Сплять давно вбиті герої
залізного передчасів'я.
Цитьте! Що там шурхотить
в чорному чагарникові?
Геть звідсіля! Не турбуйте співця!..
Але все-таки гляньте,
Гляньте! От велич! Це стадо
оленів гіллясторогих
Повагом сходить додолу, до джерела
у долині,—
О, я тепер відчуваю, що скрушна відраза
до людства
Зовсім, вже зовсім зникає в журному серці
моєму.
Хай би я жив завше так, вдалині,
поза мурами злиднів,
Мурами цими олжі! — Он блискочуть огроми
палаців,
Сяють мигтливо покрівлі й шпилі
на прадавніх вежах
Там, де стоять поодинокі буки й дуби;
раптом глухо
Лине по всій долині гуркіт двірської карети,
Тупіт баского коня... Гей, ви, царедворці!
Лишіться,
Ви залишіться назавше там, де ваш повіз
гуркоче,
Низько хиліться, мов блазні, на сцені
великих палаців.

Там залишіться назавше!.. А ви, люди честі,
приходьте,
Добрі малята, й дорослі, й добре юнацтво,
приходьте!
Хату збудуєм на цій тихій, самотній
пустизні,
Хату братерської дружби, німецького
людського духу.

ГНІВНЕ ПРАГНЕННЯ

О ні, не стерплю я, щоб усе життя,
Неначе дитя або ув'язнений,
Коротким, відміряним кроком
З дня на день рухатись,— ні,
не стерплю!

Така моя доля? Зрікаюсь її.
Я лаврів прагну,— спокій щастя
не дасть,
Бо силу дає небезпека,
Випроба зміцнює юні груди.

Вітчизно, ким я є для тебе тепер?
Дитям недужим, що його, плачучи
В тяжкій безнадії, голубить
Мати на руках своїх
терплячих.

Чи сяючий келих потішить мене?

Чи усміх манірниці втішити б зміг
Мою журбу? Чи буде вічно
Прагнення гнівне мене
терзати?

Що дасть мені дружнє стискання руки?

Що значить для мене і ранок весни,
І тінявий дуб, і цвітіння
Лоз виноградних, і запах
липи?

Клянусь тобі, Маннусе, що келиха

Не вип'ю для втіхи ніколи, докіль
Достойних вчинків не звершу я,
Перших лаврів своїх
не здобуду.

Це клятва свята. Вона з моїх очей

Витискує сльози. Звершивши її,
Я буду з тобою, відрадо!
Ти посміхнешся мені,
Природо!

ГІМН СВОБОДИ

Мов орел, що на бескетті сірім
Буйно рветься зринуть до зірниць,
З мене співом величавим, щирим
Рине радості нестримна міць.
Так! Життя нове й жадливе нині
Нам новітні рішенці дає.
В подоланні марень і гордині
Невимовна насолода є.

З мене прах змела рука свободи,—
В неї серце мужнє і святе,
Від її божественної вроди
Полум'я в душі моїй росте.
Кожне слово, вимовлене нею,
Небувалий зміст в собі таїть.
Сказане богинею моєю
Слухайте і шану їй складіть!

«В час, коли, немов пастушка, мрійно
Йшла любов між квітів і між трав
І веселий син землі спокійно
До грудей Природи припадав,
Нас тоді порок із крісел суду
Сліпо й зло не прагнув роз'єднать,—
Я з богами в ігри, рівні чуду,
В тихім раї мала з дітьми грать.

Юний люд любов тоді скликала
На високі творчості діла,
Світлом і теплом вона плекала
Кожну парость, щоб росла й цвіла.
Це твої, любове, дужі крила
Вниз з Олімпу зносили богів.
Кличі линули — серця ясніли,
В людських грудях божий дух горів.

Всім моїм коханим дітям цнота
Радощі приносила у дар,
Хоч сама й не відала достоту
Про свою красу велику й чар.
Благоденство на землі квітучій
Мирно й щедро ширилось кругом.
Не шуміли крила чвари й бучі
Над щасливим людським племеном.

Леле! Нині рай мій захитався
І прокльони пле злоба стихій!
З чорноти ночей коршак зірвався,
В світ втупляє зір жадливий свій.
Леле! Радше відлечу з одчаю
В шир небес, де цнота і любов.
В'яньте, квіти! — тужно я гукаю,—
Не квітуйте більш ніколи знов.

Звівся бич законів прежорстокий,
Вдаючи, що він з любов'ю б'є.

Ах! Тепер загарбали пороки
Все, що в людях богорівне є.
Перед духом чорної завії
Чи мечем, яким грозять суди,
Раб сліпий трясеться в безнадії
І вмирає з ляку і нужди.

Та любов і вірність зберігати
Прагла я, бо знала: прийде час
І, кохані діти, ваша мати
Знову до грудей пригорне вас.
Хай навіки буде позабута
В мене гнівом викликана річ!
Хай любов розвіє чвари й смути,—
Знов, Природо-владарко, владич!»

Радісні й святі твої прозріння,
О царице! В них є вість про те,
Що надходить час новий творіння,
Що жаданий урожай росте.
Там крізь океану даль безкраю
Світиться зорі величний лик,
Як твій промінь нам крізь далеч сяє,
Провістивши волі щасний вік.

Захват знов єднає людські душі,
І мільйони в спільний лад стають,
І нові брати, сміливі, горді, дужі,
Все для батьківщини віддадуть.

Наче плющ, що в'ється ніжно й сильно
По дубовім стовбурі увись,—
За героєм слідуючи спільно,
Вгору дружнo тисячі звелись.

Вже ніколи перед лжі марою
Не похилиться душа жива,—
Вишлекана добрих муз рукою,
Сміло доторкнеться божества.
Чудотворних муз священна сила
Дасть надійну охорону їй,
Щоб вона у радості зміцніла,
Щоб її овіяв супокій!

Ниці втіхи, легкодухі зблуди
Геть відкине царственне життя,—
Час і щастя ввіллють в горді груди
Помсти справедливої чуття.
Хай ганьба прадавня в безвість кане,
Хай добро питоме в світ гряде,
В порохняву зваляться кайдани,
А порок до пекла хай іде!

До мети зметуться перепони,
Вийде день великих жнив на пруг,
І тиранів розпадутся трони,
І позбудуться тирани слуг.

І тоді засяє знов одважно
В німцях добра кров моїх братів.
Я почну тоді, о небосяжна,
Свій останній, передсмертний спів.

ГІМН ЛЮДСТВУ

*Межі можливості на терені моралі
вужчі, аніж ми гадаєм. То наші
слабкості,
наші вади, наші забобони їх стискають.
Ниці душі не вірять у великих людей;
нікчемні раби глузливо посміхаються,
зачувши слово «свобода».*

Ж.-Ж. Руссо

Годину першу вже пробило;
Наваживсь дух, і визначилась путь!
Тікають з неба хмари; зазоріло,
І Гесперіди нам свій усміх шлють.
Любов з лиця сльозу зітерла щиру,
Пролиту ради вас, брати мої!
На честь батьків цю праведну офіру
Складу,— прийміть на щастя ви її!

Вже світла й чиста перед нами
Відкрилася святиня Красоти,—
До неї, як до матері, устами
Ми припадем, щоб рай у ній знайти;

І творча радість, пізнана віднині,
У нас пробудить ніжночулий дух,
І, наче пісня строгої Майстрині,
Магічний звук струни нам втішить слух.

Вже вмієм книгу зір читати
І клич любові можемо збагнути.
Братерство нам звеліло в лави стати
Й верстати Духом визначену путь.
Ми зневажаєм вихватки гордливих,
Примарність зведених в уяві стін.
Знов огнищам плугатарів дбайливих
Складати буде людство свій уклін.

Вже юнаки під стягом волі
Стоять, великі й сильні, як боги,
І — геть! — всю гидь розпусти і сваволі
Вони розтрощать, знищать до ноги.
Вже істини непереможний геній
Злітає, гнівних крил розкривши змах.
На землю Месник пле в грозі священній
Свого орла як вісника звитяг.

Отруйна мла тоді розтане,
Елізій вкриє пишнота цвітінь,
Але не втихне, впавши, Ореллана
І не приспить осоння Героїнь!
Що наша сила і любов безкрая
Посіяли,— посіви ці зростуть,

Зазнають внуки втіхи урожаю,
А нам безсмертя пальму віддадуть.

Тоді кінець твоїм турботам,
Сучасносте,— твоїм надіям край!
Ми свій посів своїм же згубим потом,—
Борці ж міцніше сплять в землі нехай!
Гордливіш славна тлінність піднесеться,
Стрімкіше з наших випнеться могил,
І над могилами елізіум зведеться,
Божественність нових надасть нам сил.

Щоб вколисати дух наш хмурий,
Лунає ліри дзенькіт чарівний.
В божественній гармонії Натури
Знаходить Цнота кращий вияв свій.
В душі картини лесбоські буяють,—
Натхненний їх благословінням ти!
Буденну рабську хтивість подолають
Пречисті насолоди Красоти.

Любові вищої можуть
Зміцняє молодих орлів політ.
Як дружби всемогутньої напуття,
Зіходять зорі Тіндарідів у зеніт.
В діяльний дух свій
дід старий вбирає
Вогонь, яким горить юнак палкий,
Що в серці мудрість предків зберігає,
Як предки, братолюбний і кріпкий.

Він, сили сповнений, радіє,
Пізнав він суть божественну сства.
Втекли з його вітчизни лиходії —
І вічна в ній його душа жива!
Мету негідну віджбурнув од себе
І чари нищих втіх він поборов;
Його вітчизна — це і смерть, і небо,
І вища гордість, і свята любов.

До тебе в братньому натхненні
Священним поцілунком він припав,—
О істини непереможний геній,—
Любов незмінну він тобі віддав!
Нам Справедливість в сяйності високій
Явила свій грізний, прекрасний лик,
І на твоїм обличчі світлий спокій,—
В нас бог ввійшов владикою владик.

Лунайте ж, співи перемоги!
Ще з жодних уст такий не линув спів.
Ми сподівались — і сягли свого,
Чого й в Іонії ніхто не смів.
Свої могили предки покидають,
Щоб тішитись на плем'я молоде.
Пошану праху небеса складають,
І Людство у Довершеність іде.

ГІМН ЛЮБОВІ

Лугом, по траві зеленій
Весело блукати нам.
Радощі для нас — священні,
А природа — це наш храм.
Геть з очей печаль тривожну!
Згинь, турбото навісна!
Хай любов у душу кожду
Входить, радісна й ясна!

Сестри й браття, зневажайте
Переляк нікчемних душ!
Пісню всіх пісень співайте,
Руки стиснувши навкруг.
Там, де виноград на схилах,—
Зупиніться й гляньте вниз:
Скрізь любові сяють крила,
Добровісно сяють скрізь!

Це любов на діл, на квіти
Сипле вранішню росу,
Вчить напровесні любити
Теплих вітерців красу.
Це вона із Оріону
Вказує земпі стежки
І в морів глибінь солону
Всі спрямовує струмки.

Це вона з цвітінням лану
Сполучає нетрі гір,
Сонцем в тишу океану
Клопиться за кругозір.
Глянь! Вона з землею лучить
Неба світлу висоту,
Не дає негоді мучить
Матір людства пресвяту.

Крізь пустелі й океани
Це любов шляхи кладе,
Стяг звитяги полум'яний
Над вітчизною зведе.
Це вона звергає скелі
І чарує, наче рай.
Її посмішки веселі,
Як весна, втішають край.

Нею зміцнені, навіки
З пут увільнимо наш крок.
Злинем, вільні і великі,
Нашим духом до зірок!
Клятв і поцілунків знада
Думать не дає про час.
Вічносте, твоя відрада
Надихає душу в нас!

ГЕНІЙ ВІДВАГИ

Гімн

Хто ти? Простер, як власну здобич,
Безмежність світу перед себе ти.
Владарю! Хочу я з тобою обіч
В Плутонів дім під звуки струн ввійти.
Так бігли, з шалу й дикої відради
До хмар піднісши буряні пісні,
За Вакхом вслід знетямлені менади
Крізь доли, і ліси, й ущелини тісні.

Колись від іскорки малої
Ти полум'ям, як я, спалхнув чимдужч
І вибіг, повен сили молодої,
З нічної тьми своїх дрімучих пущ.
Тебе Потреба вчила, як, простерши,
Дубця тримать в невмілих ще руках;
Відтак, убивши ворога уперше,
Левину шкуру ти на плечі вдяг,—

Отак юнацька міць героїв
З природою вступила в боротьбу,
Та Дух, згордівши з дивних тих двобоїв,
Забув про роду смертного судьбу.
Юнацтво горде! Сміла юнь народів!
Вона на тигра кинула аркан,
Дельфінам розтанцьованим на подив,
Вона скорила буйний океан.

Я часто чую, геній мужніх,
Твій поклик! Давні повісті про час
Геройських дій і подвигів потужних
Втішають душі виснажені в нас,
Але волієш ти до тихих ларів
Іти, де світ митця свій має схов,
Де для Незримого величних чарів
Шляхетний дух тче віршувань покров.

Так син Меонії натхненний
Був славив душу всесвіту колись.
Природа в строгості своїй священній
Йому явилась, залишивши вись.
Її з країни духів кличем мужнім
Прикликав він. І от прийшла вона,
Цариця безіменна, хором дружнім
Оточена, усміхнена, ясна.

І він узрів краї туманні,
Що їх пізнати прагнуть в нас чуття,
І він приніс надій квітки жадані
У край, звідкіль немає вороття,
Де в ніжнім сяєві троянд леліють
Святинь правічних спокій і любов,
Де Гесперід плоди завітні зріють,
Де від турбот в елізії є схов.

Проте грізний ти, боже смілих,
Коли твої слова крізь тьму й туман

Приходять вістю істин заяснїлих,
А пломінь правди спалює обман.
Так Громовержець блискавиць ярінням
Вражає твердь наляканих долин,
Як ти являєш вбогим поколінням
Народів скін і велетнів загин.

На терезах ти досконалих
Все зважуєш,— на тогу меч змінив.
Від слів твоїх тремтять Сарданапали;
Мов келих хмелю, валить їх твій гнів.
Дарма лякала в подобизні звіра
Прадавня тьма твій Трибунал святій.
Ти Немезиді покладав офіри,
Та чув і шепіт безневинних ти.

Прикрий, о генію відваги,
Мене щитом божественним! Прикрий
Всіх безневинних. Перемоги спрагу
Щедротю ти в серця юнацькі влиї!
О не вагайся! Карай, долай, виблискуй,
Величність Правди ненастанно шир,
Аж доки з часу темної колиски
Дитя небес не встане — вічний мир.

ГРЕЦІЯ

Присвячується Шт.

Хай би там, де стелять тінь платани,
Де Кефіс тече серед лугів,
Де юнацтво прагло слави й шани,
Де Сократ серцями володів,
Де над гомоном гучним агори
Радості братерський клич лунав,
Де Аспазії між миртів сяли зори,
Де Платон едем свій будував,

Де весну пісні вславляли радо,
Де потік народу гомінкий
Плив на пагорб, в храм святий Паллади,
Дякувать заступниці своїй,
Де в часи солодкі краснослів'я
Людський вік минав, мов сон богів,—
Якби там тебе, мій любий, стрів я,
А не тут, де нині серцем стрів!

Ах, тоді інакше б ми зустрілись,—
Ти б співав про Марафон мені,
І в очах би усміхом відбились
Запалу найвищого вогні.
В груди влив би ти чуття потуги,
Дух вінком лавровим би сповив,
І тягар життєвої задухи
Подиху відради б не гнітив.

Бачиш ти іще зорю любові
Чи рожевосяйну юнь свою?
Ах, в Еллади радості святковій
Ти б забув про років течію!
Там, як племінь Вести, сяяв вічно
Мужністю й любов'ю людський вид.
Вічна юність там цвіла велично,
Мов заживши плоду Гесперід.

Ах, тоді, в оті часи відради,
По-братерськи міцно недарма
Покохав би ти народ Еллади,
Лив за нього сльози крадькома.
Зачекай! Настане час для дії,—
Божества він звільнить від наруг,
Хоч віде питомої стихії
На землі не знайде світлий дух!

Аттіка — вона геройськи впала,
А туди, де сплять сини богів,
Де на древні мармури порталу
Журавель зажурено присів,
Знов весна із усміхом блаженним
Сходить,— та їй сестер не знайти
На Іллісу падолі священнім,
Нині вкритім терням самоти.

Прагну я в далекій тій країні,
Де співав колись Анакреон,

У тісній спочити домовині
Поруч тих, хто вславив Марафон.
Ах, пехай мої слова останні
Линуть вдаль, до грецької землі!
Зводьте, парки, ножиці захланні,—
Я уже між мертвих, в їх числі!

ДОЛЯ

Покірні доли, мудреці.

Есхіл

Коли з долин священно мирних,
Де в'є любов вінки окрас,
На учту до богів нагірних
Полинув золотий наш час,
Коли, діставши в долі згоду,
Конечність, владарка подій,
Могутньому людському роду
Звеліла стать на довгий бій,—

Тоді знайшов свою дорогу,
Покинувши колиску, він
І цноту славному перемоги
Здобув природи гідний син.
Цнотливості левину силу —
Високих духів вищий дар —
Юнак-півбог одчув і сміло
Пішов і подолав почвар.

Як в спеці сонячній зростає
Відрада золотистих жнив,
Так волю й гордість одчуває
Борець, що кров свою пролив.
Тріумф! Хай раю не настане,
Та тьму пониже сонця схід,
Протне вогонь імлу,— й постане
Із бур

героїв справжніх рід.

Всі втіхи зроджує Конечність,
Але й страждання не згаша
Чар людяності, ту сердечність,
Чим тішиться моя душа.
Так, виплекана в водах темних,
Куди наш зір не дістає,
Кіпріда зводить з хвиль буремних
Чоло усміхнене своє.

Конечність зблизила й з'єднала
Юнацькі прагнення й чуття,—
І Діоскури спілку склали,
Союз на смерть і на життя.
Вони удвох летять бік-о-біч,
Мов два орли, на клич війни.
І так, як леви ділять здобич,
Безсмертям діляться вони.

Конечність з нарікань глузує,
Ганьбить безславних і нездар,

Могуття юнакам дарує,
Серцям — осяйність, грудям — жар,
І юність Фаусту вертає,
І змахом божих блискавиць
Гірські бескеди повергає,
І кидає титанів ниць.

У неї невблаганна сила,—
Ударом владної руки
Вона за день один звершила,
Що не звершають і віки.
Її грози шаленство дике
Плюндрує рай і світ трясє;
Лише божественне й велике
Незрушно встоїть над усе.

Пестунко велетнів, Природо!
Ти — мудродумна і грізна.
Ти дбаєш, щоб давали сходи
Сердець великих сімена.
Минулася Аркадій знада,
Але Конечність, як то й слід
Для матері героїв, радо
Нам дасть життя ще кращий плід.

Тобі я вдячний, Пепромено,
За юні ранок золотий,
За ліру, що звучить натхненно,
За сльози і солодкість мрій;

Гроза і племінь обминали
Рай молодечих літ моїх,
Кохання й спокій панували
У серця сховищах святих.

Хай зріє в спеці полуденній,
Хай зріє в болях і борні,
Немов на вітті цвіт священний,
Це серце, що горить в мені!
Мій дух у бурі хай знаходить
Життя найвище торжество;
Нехай, хоч скупю, відмолодить
Дар щастя і моє єство!

Коли тюрми моєї стіни
Від бур божественних впадуть,—
До ще незнаної країни
Мій вільний дух втворює путь.
Хай тут орли й кривавлять крила,
Хай тут борня й страждання скрізь,—
Але до сонць останніх сміло,
Звитяжне серце, підведись!

ДУБИ

З долу, з садів я подався до вас, о синове
нагір'я,
З долу, з садів, де Природа живе, ця дбайлива
пестунка
Тих працьовитих людей, що нині її
уже пестять.
Тут тільки ви, ви, препишні, звелись, як поріддя
титанів,
Понад впокореним світом, небу й собі лиш
підвладні,—
Небу, що вас згодувало, землі, що вас
породила.
Жоден із вас не пізнав досвіду школи
людської,—
Вільно її щасливо зросли ви, вирвавшись
з коренів дужих,
Простір вгорі охопивши, як здобич орел
хапає,
Вітами, наче міцними руками, і хмарам
назустріч
Крону, осяяну сонцем, радісно обернувши.
Кожен із вас — цілий світ; наче на небі
зорі,
Ви живете; кожен — бог, з рівними з'єднаний
вільно.
Я, хоч би й стерпів прислужництво, все ж
не позаздрю ніколи

Цій-от діброві, бо прагну людськóму життю
підлягати.
Був би я серця свого любов'ю до людської
громади
Не прикував,— як охоче жив би тоді
поміж вами!

BECHI.

Бачу я: блякнуть ланіти, рук давня сила марніє.

Ти, моє серце! Ти не марніш; як будить Селена
Ендіміона, так і тебе пробуджує радість.

Для променистої юності ти прокидаєшся знову,
Сестро моя, найсолодша Природо,
й мені посміхнулись

Падоли милі мої, гаї мої любі, що повні
Співу веселих пташок, і леготом жартівливим
З буйною втіхою шлють назустріч мені
привітання.

Молодість серцю й полям вертаєш ти,
весно священна.

Слався, о першонароджена часу,
натхненнице весно,
Першонароджена лоном часів! Переможна! Ти
слався,

Слався, порвавши кайдани; аж берег двигоче,

Так розспівався потік; радієм шалено ми,
юні,
Славим тебе, чарівнице, так, як потік тебе
славить;
Подих твій повнить нам груди,— і ми до потоку
стрибаєм,
Вкупі із ним величаєм тебе, називаєм
сестрою.

Сестро! Як гарно танцює в радості
тисячогранній,
Ах, у любові тисячогранній, у світлім ефірі
Наша земля, коли ти по елісейських долинах
З берлом своїм чарівним наближаєшся,
діво небесна!
Бачим: вона вітає укоханий день, що приходить
Легенем гордим звідтіль, де, тіні нічні
подолавши,
Вже опромінилися гори; вона ж, зарум'янена й
вкрита
Срібним серпанком імлі, в солодкім чеканні
пильнує,
Щоб зустрічать його сяйно разом з ласкавими
дітьми —
Цвітом, полями, гаями, лозами винограду...
Нині дрімай же, дрімай разом з ласкавими
дітьми,
Матінко земле! Готує вже Геліос коней
вогнистих

Спокій задовгий покинуть, і здружені вптязі
неба —
І Геркулес, і Персей — тихо й любовно
проходять
Понад тобою, і нишком подих ночей.
шепотливий
Пестить твої щасні вруна, і шелест далекий
струмочка
Лине, немов колисанка, звідтіль...

ДО ДІОТИМИ

Вийди й поглянь, скільки радості скрізь;
он на свіжому вітрі
Віття гаїв тріпотить,
Наче кучері танцівниць; мов на лірі бреньливій
Повнорадісний дух
Грає, дощами і сонцем осяявши землю із неба;
Струни співають тремкі,—
Ніби в любовному спорі, гомоном тисячолунним
Звуки летючі пливуть.
В зміні солодких мелодій і світло і тіні
проходять
В далеч за гори кудись.
Небо торкається сперше брата свого, потоку,
Сріблом тихеньких краплин,

Потім спускається й нагло звергає коштовний
ладунок,

Схований в серці його,
І на потік, і на гай, і...

.

І світла зелень гаїв, і відблиск небес

у потоці,

Змерхнувши, гинуть з очей,
І верховина самотна гори, де бескеття й хатини
Туляться їй до боків,

І, мов ягнята, узгірки, скупчені біля підніжжя,
І рясноцвітні кущі,

Вовною ніжною вкриті, що наче п'ють

з прохолодних

Світлих джерел гори,
І стуманіла долина з її нивами і квітками,

І пишний сад поруч нас,—
Все — і близьке, і далеке — раптом зникає

в сум'ятті,

Гасне сонячний блиск.
Врешті небесна повідь перегриміла над нами,
І змолоділа земля

Разом з щасливими дітьми радо виходить

з купелі.

Сяйніш і жвавіш
Зелень гаїв мерехтить, золото квітів іскриться,

.

Біло все, наче отара, що гонить вівчар

до потоку.

* * *

Народи ще мовчали у дрімоті,
Та доля знала: сон їх нетривкий,
Бо син Природи, грізний і нещадний,
Гряде, як дух прадавній непокою,—
Він зводиться, мов племінь, що в судинах
Землі шумує; як сади достиглі,
Трясе він мури древніх міст, і гори
Розколює, і валить додолу дуби і скелі.

Війська бушують, мов буремне море;
Як бог морський, над неладом розбурханим
Панує й править дух чийсь ще сильніший,
І по бойовиськах кров чиясь тече,
І людські сили всі, жадання всі
Відбушували, стявшись на жахливих
Полях, де від блакиті Рейну аж до Тібру
Нестримуваний, довгочасний бій
В шаленому порядку точився.
Отак тоді свою премудру гру
Зі всім, що смертним є, могутня доля
грала.

.
Знов сяють золоті плоди тобі,
Мов світлі, милі зорі, з прохолоди ночі
В Італії на вітті помаранчів.

ЕМПЕДОКЛ

Шукав ти життя, шукав, але тобі
Священний вогонь з глибин землі сяйнув,
І, прагненням страшним
пройнявшись,
Кинувся ти вниз, в полум'я
Етни.

Розтануло перло, вкинуте в вино
Свавільною царицею,— так і ти
Своє все багатство, поете,
Жертвою в чашу поверг
кипучу.

Для мене ти святий, як влада Землі,
Яка тебе, сміливий стратенцю, зреклась.
Я б теж, як ти, в безодню
кинувся,—
Стримує мене тільки кохання.

ДО БОГИНЬ ДОЛІ

Одне ще літо, могутні, дайте ви!
Одну ще осінь, щоб достигли пісні,
Щоб співом солодким я вситив
Серце,— а потім хай смерть
приходить.

Душа, за життя своїх небесних прав
Не звідавши, й в Орку не зможе спочить.
Коли явити я здолію
Сховану в серці
святиню-пісню,

Тоді, о тишо світу тіней, приходь,—
Зрадію, хоч струни замовкнуть мої.
Прожив, як боги, я раз один,—
Більшого прагнути не посмію.

ГОЛОС НАРОДУ

Ти — божий голос; так я тебе сприймав
Ще в юності, так сприймаю і тепер.
Моїх думок не схвилювавши,
Ринуть потоки води повз мене.

Я їх вчуваю, і вони, могутні,
Мене втішають, серце повнять міццю.
В них інший шлях, ніж мій, та вірна
Путь до моря вторувалась
ними.

КОЛИСЬ І ТЕПЕР

За юності я радів світанкові,
Надвечір же ридав, а постарівши,
Свій день зі сумнівом стрічаю,
Хоч кінець його буде
блаженний.

КОРОТКІСТЬ

«Чому така коротка пісня твоя?
Чи ти розлюбив співати, як раніш?
В юні дні, в дні надії
Ти безкінечно співав».

«Моє щастя — мій спів!» — «В багрець вечора
Заглибитись хочеш? Дарма! Вже земля
Холодна. Хмура птиця нічна
Рине повз очі твої».

ДО МОЛОДИХ ПОЕТІВ

Брати! Мистецтво наше дозріє, коли
По-юнацьки відшумує і досягне
Спокою краси,— лиш будьте
Побожні, як греки були!

Любіть богів, дружіте зі смертними,
Зневажте шаленства! Покиньте описи!
Якщо ваш вчитель вам прикрий,—
В природи питайте порад.

СОКРАТ І АЛКІВІАД

«Чому, святий Сократе, вподобавсь тобі
Цей от юнак? Чи не знаєш гідніших ти?
Чом на нього так любо
Задививсь, як на божество?»

«Хто глибше мислить — любить повних життя;
Молодість цінує отой, хто бачив світ.
Мудреці перед смертю
Тішитись вміють з краси».

ВАНІНІ

Ганьбителем бога назвали тебе?
Прокляттям хотіли зламати твій дух,
Закути і в полум'я вкинуть?
Муже святий! Чому
не вернувся

Ти з неба на землю в огні, щоб катів
Доценту спалить і накликає грозу,—
Нехай вона попіл блюзнірів
Геть з вітчизни, геть з землі
змела би!

Однак милосердна Природа, яку
Любив ти,— вона прощає людям зло,
І недруги твої, як сам ти,
Знову з життя в вічний спокій
вернулись.

ПІСНЯ ДОЛІ ГІПЕРІОНА

Ви плинете в сяйві, вгорі,
По обширах ніжних, блаженні генії!
Вас легко торкаються
Горні вітри,
Мов пальці арфістки —
Струн священних.

Долі не знаючи, наче приспана
Дитина, дихають небожителі.
Схований скромно
В цнотливій брості,
Вічно цвіте
Дух ваш святий,
І очі ласкаві
Дивляться в тихій
Ясності вічній.

Там нам спочинку
Ніде не зазнати.
Хитаються й падають
Стражденники — люди,
Живучи наосліп
З доби на добу.
Так вóди на скелю
Зі скелі спадають
Всякчасно, у безвість,
униз.

СМЕРТЬ ЗА ВІТЧИЗНУ

Ти, битво, надходиш! Вже рать молода
Із пагорбів рине в долину вниз,
Туди, де гнобителі сунуть,
Дужі збройним умінням, але
дужчий

За їхню силу дух юних вояків,—
Стають правосудні чудодіями,
Від їх пісень на честь вітчизни
В зайд безчесних трясуться
коліна.

Візьміть, о візьміть мене до лав своїх,
Щоб я не згинув смертю нікчемною,
Бо марно вмирати не хочу,—
Хочу впасти на курган
жертвний.

Заради вітчизни, кров серця пролить
Заради вітчизни. Так буде! До вас
Іду я, друзі! Ви навчили
Жить і вмирать мене разом
з вами!

Я, прагнучи світла, зустріти жадав
Героїв і поетів давніх часів,—
І ось ви зайшлого чужинця
Стрінули по-братньому
привітно.

Нарешті мчать гінці звітяги: в бою
Ми перемогли! Батьківщино, живи
І вбитих не лічи! Адже ж ти
Кожному з нас за життя
дорожча.

ДУХ ЧАСУ

Давно вже наді мною пануєш ти,
Владико часу, скритий у пільмі хмар!
Навколо страшно і дико — гине,
Нищиться, никне все,
де не гляну.

Мов хлопчик, я часто у землю дивлюсь,
Від тебе шукаючи сховища в ній,—
Безтямний, хочу знайти місце,
Де, Потрясателю, ти
не правиш.

Мій отче, дай мені віч-на-віч тебе
Зустріти,— чи не ти промінням своїм
Мій дух у мені збудив? Ти пишно
Обдарував життям мене, отче!

Хай свіже вино нам сил священних дасть!
Коли смертні підуть по тихих гаях
Блукати, вони там зустрінуть
У сяйві бога. Ти будиш кличем

Юнацькі душі і навчаєш старих
Премудрості мистецтв; лише лиходій
Стає ще лихіший, та скоро
Він загине, бо ти його здавиш.

ВЕЧІРНЯ ФАНТАЗІЯ

Спокійно присів біля хати спочить
Орач; з-над вогнища снується димок.
Вечірній дзвін гостинно кличе
Подорожніх в затишок оселі.

Вертаються до пристані кораблі,
В далеких містах весело відшумів
Базарний шум; на тихих ганках
Друзям вже зготовано вечерю.

А як же я? Тут прості люди живуть
З доробку й праці; відпочинок і труд
По черзі змінюються. З чого
Тільки моє завше ние
серце?

На небі вечірньому квітне весна,
Буяють троянди і світ золотий
Ряхтить. Хай зведе мене вечір
Вгору на хмарах
пурпурових!

Хай вітер і світло там розвіюють
Мій біль і любов... Це благання моє
Прогнало чар, і знов, як завше,
Темно й самотно мені
під небом.

Приходь, дрімото! Мабуть, в мене душа
Надміру прагне. Тривожна юносте,
Замріяна, ти відпалала!
Сходить світла і лагідна
старість.

МОЯ ВЛАСНІСТЬ

Вже сповнився спочинком осінній день,
Сік вичавлено з грон, і стоять сади,
Червоні від плодів, що з віття
Падають на землю, мов подяка.

На нивах, де по стежці я тихо йду,
Достиг для трударів задоволених
Той скарб, що принесе багатство
Людам після їх трудів
Щасливих.

Ласкаво дивиться з неба сяєво
Крізь листя дерев на працюватий люд,
Бо також радіє,— не тільки
Руки людей ці плоди зростили.

Чи ти, золоте, осяєш і мене?
Чи ти, вітровію, й на мене війнеш,
Принісни, як раніш, відраду,
Сповнивши, наче щасливцям,
груди?

Ах, був і в мене час троянд, та пройшло
Блаженне життя,— і лишились мені
Згадки про нього, що їх часто
Зорі золоті нам навівають.

Щасливий той, хто в парі з коханою
У хаті своїй в ріднім краї живе,—
Над долом, де він потрудився,
Краще для нього і небо сяє.

Як видерте з власного ґрунту стебло,
Зів'яне і зотліє душа того,
Хто тільки в присмерку, нещасний,
По землі священній походжає.

Я прагнув звестись до небесних висот,
Крізь бурі сягнути осяяних днів!
Мінливі божественні сили,
Борючись, груди мої терзали.

Та нині я тихою стежкою йду
До гаю, що гору листям золотим
Укрив. Хай чоло моє вкриють
Зорі спогадами золотими!

Ачей, врятую смертне серце своє,
Знайшовши для нього десь сховок тривкий.
Тоді мене дух мій бездомний
Все життя вабить кудись
не буде.

Стань, пісне, ти сховищем дружнім мені,
Дай щастя! Тебе я любовно, як сад,
Плекатиму, щоб в нім ходити,
Вкритий цвітом твоїм вічно
юним.

Звичайно й просто я житиму тоді,
Хоча поза мною дужі хвили час
В даль гнатиме, та мирне сонце
Буде сприяти ділу моєму.

Благословіть, небесні сили, людей,
Їх власність, а також і долю мою
Благословіть! Хай передчасно
Парки не втнуть моїх марень
нитку.

ЗАХОДЬ, КРАСНЕ СОНЦЕ...

Заходь, красне сонце! Адже ж тут тебе
Вони не впізнали і зневажили,
Бо понад потомленим людством
Ти проминаєш тихо
й невтомно.

Я радо бачу і захід твій, і схід.
Владичне світило, ти тішиш мій зір.
Тебе я обожнюю мовчки,
Сяєш мені ти, мов Діотіма.

Посланнице небес, я чую тебе!
О Діотімо! Люба! Я очі звів
І вдячно узрів над собою
День золотий угорі. Заграти,

Ожпвши, ключі, а на темній землі
Зітхнули палко навстріч мені квітки,
І, всміхнувшись крізь срібні хмари,
З благословінням Ефір
схилився.

ПОЕЗІЇ, НАПИСАНІ ПІСЛЯ 1800 РОКУ

ЛЮБОВ

Якщо ви забуваєте друзів своїх
Чи, о вдячні, ваших поетів ганьбите,—
Вам бог простить, лиш не смійте
Глузувати із душ закоханих.

Отож скажіть: де жити людському життю,
Коли турботи гноблять усіх, мов рабів?
Лише бог безтурботно
Десь понад нами верстає свій
шлях.

Це так! А проте, коли холодна пора
Надходить, усе ж на побілілих полях
Де-небудь кільчиться зелень,
Чути пташинки самотної спів,

Ледь-ледь тріпоче ліс, ворухиться потік,
Опівдні лагідно привітний вітерець
В годину жадану віс,
Наче провіщає кращі часи.

Ми віримо тоді: пробудившись, любов,
Терпляча й побожна, зростає над цупким
Здичавілим ґрунтом. Сходить,
Богом породжена, вона до нас.

Благословенна будь, о паросте небес,
В моїх піснях милована й напоєна
Могутнім нектаром горнім,—
Під промінням творчим
дозріла ти.

Піднесись і зростай, наче ліс! Надихни
Розквітлий світ! Хай же мовою всіх живих
Станеш ти, мово любові,
Кличем народів хай стане
твій дух!

РОЗЛУКА

Хочем розлучитись? Чи мудро вчинимо?
Може, страшний, як вбивство, буде вчинок
цей?
Ах, себе мало знали,—
Правив нами якийся бог.

Зрадить його? Того, хто нам подарував
Мислення й життя, хто коханню нашому
Був охоронцем — богом?
Я цього, цього не вчиню.

Певне, по-іншому судить розум людський:
Той віддався службі, той законником
став,—
Клопоти ці щоденні
Вміють витягти душу з нас.

Так! Я знаю давно, що відтоді, коли
Жах потворно відділив людей від богів,—
Це спокутувать кров'ю
Мусять серця закоханих.

Дай помовчати! Дай не зазнати цього
Схожого на смерть чуття, щоб я в самоту
З миром пішов,— хай тільки
Нам належить розлуки мить!

Келих сама налий мені. З тобою вдвох
Трунком рятівничим Лети священної
Вп'юсь я,— тоді забудем
Про зненависть і про любов.

Я піду. Можливо, колись знову тебе,
Діотімо, зустріну тут,— вже відцвітуть
Бажання наші, й мирно
В далеч ми, блаженно чужі,

Побредем, і, вагаючись, будем вести
Бесіду, і, забудьки, пригадаємо,
Що тут — місце розлуки,
І тепліше стане серцям.

Бачу в мислях тебе, як був бачив колись,—
Чую твій голос, і пісню, і звуки струн,
І аромат лілеї
Золотом з річки нам війне.

ШТУТГАРТ

Зігфрідові Шміду

1

Щастя вернулося знов. Проминула
загрозлива спека.
Сяєво гостре тепер більш не палитиме цвіт.
В домі розчинено двері, сад духмяніє здоров'ям,
Зрошений зливою діл блискає і шелестить.
Зела підносяться, плинуть повні
струмочки, і птаство,
Звівшись на крилах увись, рине
у царство пісень.
Радістю віє повітря. Діти промінного неба
Сповнили гамом дзвінким
місто й ліси паокіл.
Тішать людей дружні стрічі;
вкупі вони походжають,

Стрімай свій клопіт, на зиму його відклади
і не квапся
Свататись,— травень несе щастя
для пар молодих.
Нині — часина інакша. Нині ж бо
осінь справляє
Звичаї давні й цвіте гідність
поважна у нас.
Дума про батьківщину сповнює день наш,
і кожен
В полум'я вогнищ святих радо вкидає
свій скарб.
Голови наші вінками питомі боги прикрашають,
Всяка турбота своя тане, як перло в вині.
Ось починаємо учту, або вколо дуба кружляєм
Роями бджіл, чи пісні,
сівши гуртом, ведемо.
Ось дзвонять чари, і душі бенкетників,
схильних сваритись,
Змушує згоди жадать спільно
розспіваний хор.

3

Час цей від надто розумних прудко
відплинути може,—
Щоб так не сталось, іду радо назустріч
йому

Аж до кордонів краю, туди, де я був народився,
Де поуз острів течуть води блакитні ріки.
Все тут для мене священне: і ці береги,
і ці скелі,
І зелен-сад паш, і дім,
що понад хвилями став.
Там я, о сяйво блаженне, вперше
з тобою зустрівся,
Вперше торкнулось мене ніжне проміння
твое.
Там почалося і знову почнеться життя моє миле,
Там заридаю, якщо батька могилу знайду.
Плачу я, друга згадавши й слова його добрі,
коли він
Муки любовні мої втишив мистецтвом
своїм.
Згадую я і про інше: про славних
героїв країни,—
О Барбароссо, тебе! Добрий Хрістофе,
й тебе!
О Конрадіне! Упав ти, як личить могутнім,
на скелю,
Де на підмур'ї росте Вакхове листя
і плющ.
Нарівно для поетів священні минуле й сучасне.
Тіні минулого ми бачим частіш восени.

Ти про Могутніх подумай, про їх надихаючу
долю.

Хоч ти і кволий, малий, та сам наш
батько Ефір

Бачить тебе,— і побожно, на волю богів
поклавшись,

Ми, мов античні співці, радо вдивляємось
в світ.

Всюди буття є великим. З гір і близьких,
і подальших

Натовпи молодиків сходять по кручах
униз.

Шумно несуться джерела, сотні струмків
працьовитих

Плинуть удень і вночі,— падоли живлять
вони,

А посередині краю Майстер працює — то
Неккар,

Він, щоб рясніла земля, борозни дбало
кладе.

Вслід за ним вітер Італії рине, і хмари
нагонить

Море, і з моря сюди сонце величне іде.

Ось чому тут всякі зела ростуть
понад голови наші,—

Щедро багатство дають зéмлі ці
людям з долин,

Та верховинці не заздять полям і садам
їхнім пишним,
Ні їх плодам, ні вину, ні деревам осяйним,
Що при дорозі, обабіч, стримлять
перед мандрівниками.

5

Доки ми це споглядаєм, вчуваючи радість
могутню,
День і дорога від нас, мов од сп'янілих,
біжать.
От вже видніє місто, що, вінчане листям
священним,
Зводить славетне чоло, голову світлу
жерця,
Владно стоїть і тримає скіпетр з лози і ялину,
Вгору підносячи їх до пурпурових хмарин.
Будь же ласкавий до гостя й до сина,
о Князю вітчизни!
Дружньо ти зайду, мене, Штутгарте
щасний, прийми!
Знаю, що завше любив ти
звуки і флейти, і скрипки,
І простосердість пісень,
щоб забуття пойняло
Труднощі днів і сучасна
в людях душа збереглася,—
Цим ти втішаєш серця сповнених
туги співців.

Так, але й ви, Великі, ви, Радісні,
що ненастанно
У боротьбі живете, в нищенні
й творенні теж,—
Ви, що всесильно владуєте в п'їтмі
священної ночі
І витягаєте з тьми прагнущих
світла істот,—
Ось перед вами людина, вам віддана й зріла,
стоїть,—

6

Ангели батьківщини! Сліпнуть у нас перед вами
Очі, і несамохіть гнуться коліна людей,
Що покладатися мусять на допомогу друзів,
Щоб разом з ними нести
свій добродайний тягар.
Дякую вам, благодатні,
за себе, й за всіх моїх ближніх,
І за життя, й за добро, дане
між смертних мені.
Ніч вже надходить! Справляймо свято осіннє
ще нині!
Повні серця наші вщерть, та закоротке
життя.
Все, що цей день пречудовий нам повелів
сказати,—
Скажемо, Шміде,— хіба сили не стане
у нас?

Радо зустрілись ми, й вгору звивається
радості племінь,
Гідно прокажемо ми слово відважне своє.
Бачиш, яке воно чисте! З тобою ми божі дарунки
Дружньо поділим. Вони — тільки
для люблячих душ,
Іншим же — ні. О приходьте! Дійте! Невже
я самотний
І неспроможен ніхто зняти
з чола мого сон?
Любі, прийдіть і подайте нам руку,— і з нас
цього досить!
Радість ще більшу відтак внукам ми
передамо.

ПОВЕРНЕННЯ ДОДОМУ

До рідних

1

В Альпах іще світла ніч, і, творячи
радісну пісню,
Хмари вкривають внизу паділ, що
зяє з-під них.
Поміж ялин то блищить, то мерхне навкісне
проміння.
Лине звідтіль і звідсіль грайний гірський
вітерець.

Повагом поспішає, радо здригаючись, хаос,
Дужий, хоча й молодий, любо іде він
на проу
З брилами гір, аж хитнулось гранчастих правічнє
бескеддя,—
Ранок в вакхічній сназі, сповнений сили,
встає.
Рік там росте безкінечно, і часу священні години
То порядкуються в дні, то переплутують
лад.
Птах — вісник бур — помічає зміни, що в часі
стаються,
Й стрімко над гори летить, кличучи день,
щоб зійшов.
От уже пробудилась в долині оселя маленька,
Сміло зорить вона ввись, вірячи височині.
В передчутті повносилися ринуть на діл
блискавиці
Сивих потоків, аж з прірв дим од падіння
встає.
Гуркіт лунає навколо,— то цей верстат
невимірний
Важелі щедрі свої рухає вдень і вночі.

2

Понад цим краєм спокійно виблискують срібні
верхів'я,
Наче трояндами, вкрив гори осяяний сніг,

Та іще вище за сяйво бог проживає
блаженний,—
Втіху приносить йому променів чистих
ігра;
Тихо й самотно живе він, сяє його обличчя,
Наче ефірний, він нам вічне дарує життя.
Радість із нами він творить,— він, який відає
міру,
Знає, чим дихає світ, тож і піклується бог,
Щоб і міста, і садиби повних достатків зазнали,
Щоб теплу зливу для піль хмари вагомі
несли.
Шле він тебе, добрий вітре, і вас, милі весни,
дає нам,
Руки обачні його радість вертають сумним.
Час він, творець, поновляє, постарілим людям
вертає
Юність їх тихим серцям, відає глибів
глибінь,
Замкнуте відмикає, прояснює все, йому любе,—
Так з його ласки життя розпочинається
знов,
Квітне, як здавна, краса, приходить сучасності
дух,
Радісна мужність ізнов крила свої
розгорта.

З ним розмовляв я часто, бо линуть до нього
 самого
 Або до ангельських сфер думи співців,
 їх пісні;
 В бога просив я багато для блага вітчизни,
 аби лиш
 Раптом нас не налякав дух, появившись
 нараз.
 Я і за вас був молився, що приділили притулок
 В краї своїм блукачу,— рідні, віддячить
 вам бог!
 Дякував вам і тоді, коли через озеро плинув.
 Правив спокійно човняр, добру годину
 хвалив,
 Легіт над озером віяв, радісні хвилі збудивши,
 Дув у вітрило, і от місто осяйно звелось
 В променях ранку,— немовби нами самі
 керували
 Велетні тінявих Альп, човен привівши
 у порт.
 Теплий тут берег, і радо простора долина
 розкрилась,—
 Світлі, зелені стежки ваблять прихильно
 мене.
 В благословенних садах ясніють бруньки
 блискотливі,
 Приязно співи пташок мандрівникам
 шлють привіт.

Все виглядає зичливо, квапиться кожен
зустрічний
Скласти вітання,— і всі начебто рідні тобі.

4

Краю питомий, будь щасний! Ось де рубіж
батьківщини.
Те, чого прагла душа,— прагненого
досягла.
Син твій, вернувшись до тебе, став біля шумної
брами,—
Він зупинивсь не дарма, бо добирає тобі
Кращі слова і наймення, о місто щасливе,
о Ліндау!
Браму гостинну цей край переді мною
розкрив,
Щедропринадлива далеч знову туди закликає,
Де стільки дива навкіл, де, як
божественний звір,
Рейн з верховини дорогу для себе відважно
торує,
Або туди, де з тіснин вибіг, радіючи, діл,
Через осяяні гори мандруючи просто до Комо,
Або туди, де згаса аж за озерами день.
Та наймиліша для мене ти, брамо благословенна!
Стежка твоя приведе просто до мів
мандрівця,—

Там батьківщину побачу, Неккара гарні долини,
Нетрі зелених лісів, де підвелися дуби,
Буки і тихі берези,— там у полон дружелюбний
Знову мене забере рідна оселя гірська.

5

Знов я почую там голос матері і батьківщини,
Все, що я знав був давно, вернеться
трепетно знов.
Все воно там іще є! Ще сяє вам сонце і радість,
Любі мої! Ще ясніш світиться нині ваш
зір.
Так! Старожитнє існує! Воно розвивається й зріє,
Тішить довірою всіх, здатних любити
і жить,—
Скарб, що простерся під сяйвом священної
райдуги миру,
Щедро поділить воно між молодих і
старих...
Зараз кажу я безтямно. Це — з радості. Взавтра
і потім
Ми, коли вийдем пройтись, глянем
на землю живу,—
Там, як дерева цвістимуть, весінньої світлої
днини
Краще я, любі, скажу — маю про що вам
сказать.

Я від великого Батька чув пребагато, і довго
Був я про нього мовчав,— він же є владен
часи
З висів своїх освіжати, владен поборювать гори,
Владен небесні дари нам зберігать
і скликать
Світлі пісні і ласкавих духів. О ні,
не баріться
Ви, вседержителі, й ви, ангели року
святі!

6

Ангели дому, приходьте! В жили живущого
всього,
Щоб звеселити живих, влийте небесних ви
сил!
Молодість не відбирайте,— хай би всім людям
на благо
Радість наповнила вщерть кожную годину
їх дня!
Хай би закохані щасно знову і знов
зустрічались,
Хай би їх радість тоді святом достойним
була!
Хто мою страву щоденну благословляє? Кому я
Маю подякувати за кожную прожиту добу?
Силі найвищій? Але бог недостойних
не любить,—
Мало є радості в нас, щоб осягнути його.

Часто ми мусим мовчати, бо ймень пресвященних
не знаєм,—
Чи відіб'є наша річ трепетність наших
сердець?
Тільки гра струн дасть музичність кожному
дневі, дасть втіху
Силам небесним, котрі часом приходять
до нас.
Так ми готуєм годину, коли нас одвідати мають
Радісні духи, коли втихнуть турботи
про це.
Мусить поет ці турботи, хоче того чи не хоче,
В серці своєму нести, тільки поет,
інші — ні.

СВЯТО МИРУ

Я прошу ці аркушики тільки доброзичливо прочитати. Вони, певне, можуть бути не надто зрозумілі, але це менше будуть відразливі. Одначе тим, які оцю мову вважатимуть за незвичну, я повинен признатися: я інакше не можу. Одного чудового дня стало мені майже усі способи співання чути, а також знову відчувати природу, звідки це все походить. Автор вдячно викладає перед публікою всю збірку подібних аркушків, і хай вона буде спробою.

Небесними, тихобреньливими,
Спокійнопливучими звуками
Наповнено давньобудований,

Блаженством заселений зал; понад зеленим
килимом —

Духмяна хмарина радості, й простерлися вдаль
Впоряджені щедро і пишно, де сяють
Достиглі плоди й облямовані золотом чаші,
Ряди столів, що там і тут звелися над
Второваним просторим ланом.
Сюди ж бо здаля поприходять
В годину повечоріння
Сумпрні і любі гості.

Ввижається мені, що я примерхлим зором,
Усміхнений, хоча й знеможений за дня,
Його самого бачу — Князя учти.
Коли, своєї чужини відрікшись і зморившись
Від героїчних і тяжких походів,
Ти думно мружиш вкриті тінню очі
І постать друга прибираєш, о Всеславний,—
Тоді схиляються коліна всіх. Про тебе
Одне я знаю: не вси ти смертний.
Мудрець мені б міг дещо пояснить, але
При з'яві божества
Стає інакша ясність.

Сьогодні він — ні, о ні — незапрошено
не прийшов,
Він, той, що безодень і полумені не жахався,
Здивований, змовк не дарма, бо тиша настала
тепер,

Не видно сваволі піде — ані між людей, ні між
духів.

І от всі чують голос землі,
Що з ранку до ночі так довго ширяв, понадміру
Розбурханий,— він лиш тепер, коли вкинуто
в прірву

Відлуння грому тисячолітніх негод,
Притихнув, заглушений звуками миру.
А ви, дні довіри, улюблені дні супокою,
Сьогодні ви свято всім нам принесли! І навкруг
Розцвітають у тиші вечірній душі.
І я кажу: хай кучері срібляться
У вас, о друзі!

Вдягайте вінки й бенкетуйте, як ті юнаки
навічні.

На учту б я запросив багатьох... Але ти,
Що був до людей і суворий, і дружній,
Що там, недалеко від міста,
В гаю сірійських пальм біля криниці сидів,
Там, де шуміло колосся і тихо ішла прохолода
Від тіні освячених гір.
Там тебе любі друзі, як вірні хмарини,
Теж тінню прикрили, щоб через гущавину гаю
Твій промінь святій і відважний людей не разив,
о юначе!

Ах! Доки ти говорив, ставала темнішою тінь
Жахливорішучого смертного присуду. Швидко
Минає і все небесне, але не даремно,

Бо, знаючи міру, на мить одну, обережно
Торкається звісткою жител людських
Господь,— несподівано, хтозна: коли?
Та потім враз туди зухвальство суне,
Зі всіх кінців вдирається дикунство
До місць священних, чинить шал біду,
Недоля б'є... Та відчуваєм ми
Подяку за дарунки богодані не відразу,—
Не можна зараз же їх гідно оцінить.
Якби Даритель нам, не поскупившись,
Був приділив небесного вогню,
То запалали б доли й верхогір'я.

Одначе й так од божества ми маєм
Багато. Нам до рук дано
І полум'я, і моря плин, і берег,
Дуже багато, бо нам по-людськи
Довірено і супротивні сили,—
Проте зірки, які ти бачиш, вчать,
Що з зіркою тобі ніколи не рівнятись.
У Всемогутнього, від кого нам
Прийшло багато радощів і співів,
Є син єдиний — він вершитель супокою,
Його ми пізнаєм,
Бо знаємо вітця,
Що він, як світу дух найвищий,
В святкові дні
Схиляється ласкаво до людей.

Великий був Володар Часу, в бѣзкрай
Тяглись його поля,— хто ж виснажив його?
Щоденний труд собі обрати може й бог
Отак, як смертні, їх судьбу зазнавши.
Закон судьби такий: всі мають всіх пізнати,
А слово також в тишині триває,
Де діє дух,— і там провадим суперечку
Про щонайкраще в світі. Я вважаю за найкраще,
Коли картину кінчено і майстер,
Просвітлений, виходить із майстерні;
Він — часу тихий бог, і лиш закон любові,
Який в красі рівняє всіх, владує звідсіль
аж до небес.

Багато зранку ми дізнались,
Відколи Словом стали і себе взаємно
Пізнали; скоро перетворимося в пісню,—
Розгортуючи образ часу, дух
Дає нам знати, що існує єдність
Між ним і силами природи.
Не він один, а й вічні, іще не народжені сили
В тій єдності нам видно, як в рослині,
Де з'єднано повітря, світло й матір-землю.
О сили пресвяті! Для вас
Сьогоднішнє свято є свідощтвом
Прикмет любові й вашого буття.

Там, де усі згромадились, не чудом,
Досіль небаченим, є з'ява небожитців,—

Коли гостинна пісня єднає в хорі
Присутніх, то стають видімі
І небожитці, що святим гуртком
Зібрались тут,— між ними також є
Їх найлюбіший владар. Ось тебе я й кличу
На свято, приготоване уже
Цієї вечорової години, щоб ти, юначе незабутній,
Був Князем учти. Спокою і в сні
Наш людський рід не знайде, доки ми
Вам, передвіщеним, безсмертним, вам,
Прибульцям з неба, не скажем,
Що вас вітаєм у нашому домі.

Вітри легковіїні
Уже сповіщають про вас,
Про вас сповіщає задумливий діл
І земля, що загрожена грозами,—
Але рум'яніє на лицях надія,
І на порозі дому
З дитиною мати сидить,
Вглядаючись в з'явлення миру,
І люди, здається, уже не вмирають,
Бо душі їм кріпить передчуття,
І послана, як сяйво золоте,
Сподіванка зміцнює найстаріших.

Готовано віхи життя
В надземному світі так само,
Як звергнуті звідти страждання.

Тепер нам це все до вподоби,
Та більш над усе — найпростіше,
Як і розшукуваний одвіку
Плід золотий
З дерева прастарого,
Струшений разючим буревієм
І зронений, як найдорожчий скарб,
Ласкавою зброєю священної долі,—
Він є подобою небожитців.

О Матір, ти, наче левиця, ревла
На природу, коли
Дітей твоїх в тебе вона відібрала.
Їх викрав, Вселюбляча, в тебе
Твій ворог, якого,
Як власних синів, ти приймала;
Багато створила ти
І поховала багато,
І ненавидить тебе оте,
Що ти, Всемогутня,
Витягла на світло передчасно,—
Тепер, пізнавши, терпиш ти його,
Що нині ще бездумно спочиває,
Але для дій страшних уже в глибинах зріє.

ТІ, ЩО ПОСНУЛИ

Ще один день я прожив, виріши з рідними
вкупі,—
Всі засинають вони
та й відлітають звідсіль.
Так, ви поснули, але в серці моєму лишилися,
Образ пролинулий ваш в мене в душі
спочива.
Там, де божественний дух радість старим
повертає,
Юність померлим дає,— вічно ви там
живете.

ЛІТА ЖИТТЯ

Ви, о міста Євфрату!
Ви, о майдани Пальміри!
Ліси колон на рівнинах пустелі,—
Що сталося з вами?
Коли ви переступили
Призначені існуванню межі,
То полум'я й дим охопили,
Поринувши з неба, вас.
Тепер же присів я під хмарами (тиші
І спокою повними), під
Дубами широкорозлогими, на

Галявині сарн, і мені
Здаються чужими і вмерлими
Блаженні духи.

СЕРЕДИНА ЖИТТЯ

Ряснотою шипшини
І жовтих груш убором
Звисає сад над ставом.
О лебеді милі,
Сп'янілі від поцілунків,
Ви хилите голови
У воду священно-тверезу.

Леле, де я візьму
Тепер, коли стала зима,
Квіти? Де тіні землі
І сонячне сяйво?
Підноситься мур
Холодний, безмовний; на вітрі
Брязкоче флюгер.

НЕМОВ У СВЯТО...

Немов у свято, селянин іде .
Уранці глянуть на поля, коли
Всю ніч задушну блискавки холодні
Вниз падали,— ще грім здаля лунає,

І в річище вертається потік,
І свіжо зеленіє діл,
І дощ відрадний краплями тече
По лозах винограду, й висявають
Під тихим сонцем дерев'я в гаях.

Так стоїте і ви за доброї години,
Ви, яких вчить не сам тільки Майстер, але,
Обіймаючи легко, навчає й могутня,
Прекрасна, як бог, всюдисуща Природа.
Коли часом здається, що заснула вона
На небесах, чи між зел, чи між народів,
Тоді тьмяніють і обличчя поетів.
Вони — неначе усамітнені, та завше
Передчуванням сповнені, як і Природа,
Що в передчуваннях спочиває теж.

Вже розсвіло. Чекав я нетерпляче
І бачу вже прихід. Святися, моє Слово!
Вона, вона, Природа, за всі часи старіша,
І вища за богів і Заходу, і Сходу,
Пробуджена брязкотом зброї,
І від ефіру вгорі і до надр унизу
Священним хаосом по вічних законах
зачата,
Пройнявшись новим натхненням,
Всетворча, іде сюди знову.

І так, як племін'я в очах людини блищить,
Коли щось високе замислила вона,

Знаменнями й ділами світовими в цю мить
Спалахує вогонь в душі поета.

І те, що сталося і не збагнулось тоді,
Відкрилося тепер.

І знаєм ми: всміхаючись, орали
Наш ґрунт, подобу слуг прибравши,
Одвічноживущі, всесильні боги.

Ти їх питаєш? В пісні живе їхній дух,
Якщо пісню викохало сонце,
І літепло землі, і повів вітру, та й все,
Що досягає в глибинах часу,
Що є для нас значуще й зрозуміле,
Що бродить небом, і долом, і між народів.
Всі помисли духу всесвітнього знаходять
Завершення тихо в душі поета,—

Щоб їй, зворушеній і причетній
Безмежності, пощастило, здригнувшись
Від спогадів і променем священним запалившись,
Зродити плід любові, увір богів і людей,
Прояву тих і других,— створити Спів.
Поети кажуть: так сталося, коли
У дім Семели, що бога прагнула побачить,
блискавиця

Улучила. Богом вражена, діва
Вродила плід грозн — святого Вакха.

І відтоді п'ють вогонь небесний
Без остраху сини землі.

Та нам, поети, з непокритою головою
Належить стояти під божими грозами
І власною рукою промінь Отця
Ловити й дарунок небес,
Загорнутий в пісню, простягти народу.
Тоді ми чисті серцем,
Мов діти, і руки наші безвинні.

Не спалить нас чистий промінь Отця,
І, глибоко вражене стражданнями Сильнішого,
Серце і в стрімкопадучій бурі бога,
Коли він наблизиться, стоятиме твердо.
Проте горе мені, якщо...

Горе мені!

І кажу я так:
Я був близький, щоб небожитців побачить,—
Вони самі мене вкинули між живущих,
Між вчителів олживих, темряву — хай
Співаю тямущим пісню перестороги.
Там...

БІЛЯ ДЖЕРЕЛ ДУНАЮ

.
.
Так само, як зверху орган, настроєний
бездоганно,

У домі святому,
Ллючись ясноплинно із труб невичерпних
І пригру пробуркавши, вранці звучать починає,
І далі із залу до залу
Потік мелодійний, овіяний свіжістю, рине,
Надхнувши наповнений
Холодними тінями дім,—
Так само, збудившись і звівшись назустріч
Святові Сонця, парафіяни
Відказують хором йому: це гряде
Слово зі Сходу до нас;
І на скелях Парнасу, і на Кіффероні я чую,
О Азіє, луну твою, що лине
До Капітолію,— і стрімголов з-за Альпів
Мандрівником приходить
До нас, пробуджених,
Людинотворчий голос.
Тоді проймає подив душі
Всіх вражених,— і тьма
Вкриває очі кращим.
Людина спроможна мистецтвом своїм
Багато зробити:
Приборкати полум'я, ріки і скелі,—

І зневажає Високодумний
Силу меча, адже ж
Божественне долає і могутніх.

Подібно до звіра, який,
Солодкою юністю гнаний,
Блукає невтомно по горах,
Вчуваючи власну міць
У полуденній спеці; коли ж
З розгуляних вітрів додолу спадає
Священний блиск чи на щасливу землю,
Як прохолодний промінь, сходить вниз
Дух радості,— тоді, до краси не звиклий,
Знеможений нею, звір чутливо спить,
Аж доки зорі зійдуть. Так, як ми. Бо декому

в очах

Згасили сяєво дарунки, богом дані
І дружньо надіслані нам
З Іонії, з Аравії; та втіхою не стали
Ні дорогі взірці, ані чудові співи
Для душ заснулих. Лиш деякі із них
Сну не піддались. І вони блукали
Щасливими між вас, тубільці міст прекрасних,
Коли при арені змагань незримий герой потаємці
З поетами поруч сидів, дививсь на борців і,
всміхнувшись,
Хвалив, сам похвалений, поважнобездільних
дітей.

Любов нескінченна була і єсть.

Один про одного ми думаєм, як навіть
Розлучать нас, людей веселих з Істму,
Із Кефісу й Тайгету.

Ми думаєм і про вас, кавказькі межигір'я,
Такі, неначе рай отой, правічні,
Про ваших патріархів і пророків.

І про твоїх могутніх, о Азіє, о Матір!
Вони безстрашно від початку світу,
Зваливши на плечі небо і всі судьби,
З дня на день вкорінюючись в гори,
Навчилися перші
Розмови з богом
Віч-на-віч. Нині вони спочивають. Та жаль,—
І визнати це треба,—
Що ви, Прадавні, не сказали: звідки ми?
Звемо тебе, священно необхідною звемо,
Природо! Зводиться з тебе, як з купелі,
Богородження все.

Ми нині мов сироти ходим.

Все є, що було, нема лиш колишнього

піклування;

Дитинство пригадують і юнаки,—

Вони в цьому домі теж не чужинці.

Живуть вони тричі, так само

Як перші синове неба,

І вірність не дарма

Нам вкладено у душі.

Не тільки нас, а й вас вона охороняє,

І в храмах бережеться зброя слова,
Яку, розлучаючись, нам, недотепним,
Ви, діти судьби, залишили,
Ви — добрі духи, і ми часто тоді,
Коли ви когось в світлу хмару вгорнули,
Дивуємось, не знаєм, що це значить.
Нам дихання всолоджує ваш нектар,
І ми тоді радіємо або нас проймає
Замислення. Якщо когось ви надто полюбили,—
Не матиме він спокою, докіль одним із вас
не стане.

Тому, о Добрі, легше вгортайте мене,
Щоб я лишився тут і міг іще співати,
Та зараз перервіть плачем блаженним,
Як розповідь любові,
Мій спів, бо я під час його
То червонів, то бліднув.
Було мені отак. І всім так єсть.

РЕЙН

Ісааку Сінклерові

Під темним плющем я сидів на узліссі
У час, коли полудень золотий
До витоків рушив униз
По сходах гір альпійських,
Що їх я і досі вважаю,

Як то твердять перекази давні,
За богами збудовану
Твердиню небесних духів, звідкіль
До людей надходять потаємно
Вироки долі; її рішенець і мене
Звідтіль досягнув, хоча
Про це я не відав, аж доки
Не вирішив тут, в теплій тіні,
Душею своєю полинуть,
Італію проминувши,
До берега далекого Мореї.

Нині отам, поміж гір,
В долині під срібним верхів'ям
І нижче за радісну зелень,
Над якою тріпочуть ліси
І скелі чолаті поглядають
Одна на другу,— ненастанно там
Я чув, як в холодній безодні
Визволення благає
Юнак; було чути, як він
Шаліє і матінку землю кляне
І Громовержця, що його був зачав.
Батьки вболівають за нього, але
Люд смертний тікає з цих місць,
Де страшно і темно, де бореться в тьмі,
Закутий в кайдани,
Він, з племені напівбогів.

То чути голос найславнішого з потоків,
Вільнорожденного Рейна.
На іншу долю він ждав, коли там, угорі,
Розстався з Тессіном і Роданом,
Своїми братами, і нетерпляче далі
подавсь,—

До Азії прагнув він царственною душею.
Безтямні бажання,
Що йдуть проти долі,
Але найсліпіші —
Синове богів. Людина знає
Свій дім, і тварина знає, де
Йй рити оселю, і тільки вони,
Недосвідчені душі, не знають,
Коли помилки чинять.

Загадковим є виток чистоти. Його
І пісня не розгадає. Адже
Де ти почнеш, там і лишишся.
Як виховання не впливало б
Або нужда,— від них сильніше
Народження і промінь світла,
Що новонародженого зустрічає.
Хто є іще такий,
Котрий залишитися мусив би вільним
На все життя і з висот добродайних
Довершував би сам
Всі бажання серця,— тільки Рейн,

Народжений лоном священним
Для щастя,— хто, як не він?

Тож є гучнорадісним слово його.
Не любить він, як-от інші діти,
В пелюшках плакати.
Коли звивисті береги
До нього підповзають, щоб опастися
Необачного його,
І жадібно стиснути, і тягнути,
І хтиво вгризатися в нього
Зубами,— він, сміючись,
Роздирає зміюк і далі біжить
Зі здобиччю. Коли в цім пориві
Його не впокорить хтось дужчий
І дасть йому виростати,— розколе
Він землю, як блискавка, і за ним
Ліси, мов зачаровані, подадуться
І, присідаючи, рушать гори.
Проте бог своїх синів боронить
Від надто квапливого життя; посміхається
він,
Коли нерозважливі, але стримані
Святими Альпами, в ущелинах лютують
Вкупі із Рейном інші потоки.
В такому ковальському горні
Виковується Яснота,
І Рейн є прекрасний, коли,
Покинувши гори, він тихо

Мандрує по землях німецьких,
Вдоволений, прагнення вгамувавши
Ділами добрими; коли він, батько Рейн,
Поля плекає і любих дітей годує
В містах, які сам заснував.

Про це ніколи-ніколи не забуває він,
Бо відтак загинули б житла,
І впали б основи, й знегодженим став би
День всіх людей; бо відтак позабув би
Людський рід про походження своє,
Про юності чистий голос.
Хто перший був, який
Любові пута опоганив
І зашморг із них зробив?
Тоді поглумилися вперті
Із власного права,— вони,
Поклавшись на полум'я небесне,
Зневаживши дороги смертних,
Обравши зухвалість,
Зрівнятися з богами захотіли.

Боги і власного безсмертя
Задосить мають, і небесні сили
Потребують лише того,
Щоб були герої
І смертні люди. Тому, що блаженні боги
Нічого, крім цього, не відчують,
То мусить,— хай дозволено буде

Так сказати,— хтось інший
В імені богів одчувати за них.
Богам він потрібен, хоч їхній суд
Прирік, що свій власний дім
Він знищить, і ворогами
Назве найукоханіших, і сина, й батька
Під руїнами поховає.
Так буде, коли захоче
З богами зрівнятися він, шаленець.

Благо тому, хто вважає
Свою долю за добродайну,
Хто на березі надійнім
Чує солодке відлуння
Відбутих мандрів і страждань,
Хто дивиться супокійно
І тут, і отам на ті межі, котрі
Йому при народженні бог
Визначив для проживання.
Отож він спочине в блаженстві душевнім,
Бо все небесне, до чого він прагнув,
Його пригорне охоче
І всміхнеться до нього
Тоді, як спочине він, сміливець.

Я думаю про півбогів
І хочу пізнати Вірних,
Бо часто їхнє життя
Хвилює палкі мої груди.

Але того, хто, як ти, Руссо,
Душу неподоланну,
Міцну й витривалу має,
І впевнений розум,
І здатність солодку вчувати
Та й переказувати те, що, священності
повен,
Немов Діоніс, божественно, й безумно,
І беззаконно провіщає Пречистий,
Напучуючи Добрих і справедливо
Караючи сліпотою нешанобливих
Блюзнів-слуг,— як назву я того
чужинця?

Сини Землі,— вони, як їхня мати,
Любові повні і без утруднень
Сприймають, щасливці, весь світ.
Тому так вражається і
Жахається смертна людина,
Коли вона про радості тягар
І про небо, яке закоханими руками
На плечі собі кладе, помислить;
Тоді їй здається за найкраще,
Про все це забувши, перебувати там,
Де промені не печуть,
У тіні лісів
На Білерзее, на зелені свіжій,
І безтурботно, мов початківець,
Навчатися співів у соловейка.

І справді, чудово зазнати тоді
Священного сну в прохолодному лісі,
І прокинутися надвечір, і піти
Назустріч м'якому вечірньому світлу,
Коли Той, хто гори збудував,
І накреслив дорогу потокам,
І, посміхаючись, скерував,
Немовби вітрило, дмуханням своїм
Людське клопітливе життя,
Таке на повітря бідне,— коли він теж
Відпочив і над ученицею своєю,
Над нашою землею, наче скульптор,
Що бачить доброго більше, аніж злого,
Вже почав, як світло дня, схилятись.

Тоді святкують весілля і люди, й боже,
Святкують усі живущі,
І долі їхні
На мить якусь рівними стають.
І втікачі шукають пристанищ,
А сміливці — солодких марень,
Лише закохані застаються
Такі, як були, бо вдома
Вони там скрізь, де радіють квіти
З добродайного світла, де дух шепотить
Між темних дерев, де недруги
непримиренні,
Змінившись в душі, поспішають

Поручкатися раніше, ніж світло сумирне
Поникне і прийде ніч.

Котрі з них раніше
Втрачають це, а котрі
Заховують надовше,
Бо тільки вічні боги повсякчас
Наповнені життям; аж до смерті
Може й людина теж
Заховувать спогад про Благо,—
Тоді найвищого вона сягає.
Є в кожного міра своя.
Тяжко нести
Нещастя, ще тяжче зносити щастя,
Та мудра людина спроможна
Від полудня до полуночі,
Аж доки світанок проблісне,
На учті світлою залишатись.

Можливо, на стежці гарячій між сосон
Або в тьмі діброви, у панцирі сталевім
Чи вгорнутий в хмару, тобі, мій Сінклер,
З'явиться бог,— ти його впізнаєш,
Бо з юності знаєш
Могуття добра, і ніколи для тебе
Не буде приховано усміх Володаря,—
Ні вдень, коли
Лихоманковим і закутим

Здається життя, ні вночі, коли
Все змішано безладно й знову вертає
Прадавнє сум'яття.

ЄДИНИЙ

Чим є те, що мене
До старих щасливих берегів
Приковує отак, аж люблю їх
Я більше, ніж свій рідний край?
Живу, мов проданий
В невільництво небесне,
Я там, де Аполлон ступав
У царственній подобі
І до невинних дів злітав згори
Сам Зевс, щоб святебно зачать
Синів і дочок,—
Він, вищий понад людей.

Високі мислі
Без краю текли
З отецького чола,
І великі душі
Вливалися в людей від нього.
Чимало чув я
Про Олімпію й Еліду, сам
Зійшов на вершину Парнасу,

Пройшов через гори Істму,
Побув по той бік
У Смірні і потім
Добувся долом до Ефесу.

Узрів я багато краси
І образ божий прославив
У пісні,— живе він і досі
Між люду; тепер, хоча ви —
Прадавні боги або
Сміливі синове богів,
Шукаю між вами я
Єдиного — люблю його,
Останнього з вашого роду.
Він — дому клейнод, який
Від мене, чужинця, ви скрили.

Володарю мій!
О вчителю любий!
Де пробував ти
Так довго? Коли
Шукав тебе між прадавніх,
І героїв, і між
Богів, навіщо ти крився
Від мене? І ось тепер
Душа моя повна смутку:
Чи не стали заздрити ви, небожитці,
Що, мовляв, обравши одного,
Я знехтував інших.

Проте визнаю, що винен сам
У цьому, бо я занадто
Віддався, Христосе, тобі,
Геракловому брату.
Я мужньо визнаю, що ти
Є також братом Вакха,— він
В колісницю тигрів
Запряг, і звідсіль
Аж десь до Інду,
Справляючи радісний труд,
Садив виноградники й цим
Притишував лютість народів.

Однак заважає мені стид
Тебе прирівняти
До люду земного. Насправді знаю я
Того, хто зачав тебе,— твій отець,
Він той, який
.
Ніколи не був самовладцем він.
.
.

Проте віддається одному
Любов. Цього разу
Занадто пройнявся в мені
Моїм власним серцем мій спів,
Але я виправить хочу
Свій огріх наступним співом,

Якщо я співатиму їй далі.
Ніяк не сягну, чого прагну:
Це — міри. Господь лиш знає,
Коли ж воно прийде, те прагнене Краще.
Адже ж землею
Блукав як учитель
Орел, взятий в бран.
Багато з тих,
Що бачили його, жахались,
Бо зовнішність його створив
Отець, його ж прекрасна сутність
Людей вражала.
Та дуже син журився
Аж доти, доки він
На небо не злетів у вітровії;
Скидається на нього й взята в бран душа героя.
Поети мусять,— навіть ті, духовні,—
Земними бути.

ПАТМОС

Ландграфові Гомбурзькому

Бог близько,
Та тяжко до бога сягти.
Де є небезпека, отам
Рятунок є тяж.
У тьмі проживають
Орли, і безстрашно ідуть

Були для мене широкі гостинці, що вниз
До Тмолу вели,
До золотовбраного Пактолу,
Де зводиться Тавр і Мессогіс,
Де сад повен квітів,
Де полум'я тихе,— та квітнуть і там
У сяйві на вершинах срібlistі сніги,
І, наче життя невмирущого свідок,
На стінах неприступних
Зростає іздавна плющ, і встають
На колонах живих, на кедринах і лаврах
Врочисті,
Богами збудовані палаци.

Проте брами Азії гомону повні,—
Вони із залитих промінням доріг
Ваблять людей і звідсіль, і звідтіль
В морські невідомі простори,
Хоч ці острови мореход добре знає.
Коли почув я,
Що з них найближчий
Є Патмос,—
Мене потягло
Там побувати і там
До темного гроту ввійти.
Не так препишно,
Як-от Кіпр, на джерела багатий,
Чи інший острів якийсь,
Красується Патмос.

Але гостинний
В бідному домі своєму
І він,
Коли з розбитого корабля,
Чи в тузі по батьківщині
Або за небіжчиком-другом
До нього допливає
Чужинець,— його охоче зустріне і він,
і діти його,
І голос гаїв спекотних,
І шурхіт піску, і тріщання
Посохлих ланів, і ці звуки
Прибульця почують, і лемент його
Чутливо повторить острів. Колись він
Отак привітав і укоханого богом,
Який за світлих юних літ
Невіддільно ішов
За Сином Всевишнього, бо любив
Своїх послідовників Грозоносець
За просту їх вдачу,— й уважна людина
Вдивлялася пильно в обличчя бога,
Коли, причетні таїн винограда, вони
Гуртом посідали під час вечері,
І, думу велику спокійно сповнивши
передчуттям,
Пан бог провістив їм і смерть, і останню
любов. Але
Забракло в нього слів на казання
Про добре, щоб учнів зміцнити, бо він

Вже лютощі світу уздрів.

Однак все є добре. Він потім помер. Можна
довго

Про це говорити. Побачили друзі, як радо
Й звитяжно він глянув востаннє на них.

Проте вони журилися, коли
Повечоріло, й дивувались усі
З великих рішень у душі своїй,
Хоча й кохались у житті під сонцем,
І розлучитись не хотіли
З обличчям господнім
І з краєм рідним. Це їх пройняло,
Як полум'я — залізо. Обіч них
І далі тінь Любимого ступала.
Він Духа посилав
До них, і дім тоді трусився,
І здалеку громами божі грози
Котились понад їхні
Прагнущі голови, коли в тяжкій задумі
Герої смерті позбирались вкупі
Там, де на прощання
Ще раз він їм з'явивсь.

Тоді загасло сяйво дня,
Велично царственне, й зламався сам
Проміннопростий скіпетр
Страждань господніх, бо вернутись мусив
Він в слухний час і негаразд було б

Спізнитися, порушуючи вірність.
Віднині людський труд і радість
У тому полягають,
Щоб жить в ночах закоханих, сховавши
В зіницях пильних, простодушних
Бездоні мудрості. І зеленіють
Далеко в горах образи живущі.

Але жахливо, що і там, і тут
Розлучує господь постійно всіх живих.
Тому доводиться із вірним другом
Розстатися й рушати
Одному через гори в далечінь,
Де двічі всі гуртом
Почули те, що дух небесний мовив,—
І він не провіщав, він просто
Хапав їх за волосся, і на них,
Відходячи раптово, знов дивився,
І їх закликав,
Щоб, наче зв'язані канатом золотим,
Вони й надалі вкупі йшли,
Зло злом звучи і руки один одному
простягши,—

А що тоді, коли вмирає той,
Кого обрала
Собі Краса і стало чудом
Його лице; кого небесні сили

Передвіщали; а що тоді,
як загадкою стануть
Один для одного навіки ті,
які живуть укупі
У пам'яті; як не лише піски, але
І ниви, і святині загибають,
І загибає слава
Півбога та його прибічних,
І сам Всевишній лик свій одвертає
Так, що ніде не видно
Безсмертного — ані на небесах,
Ні на землі зеленій,— що тоді?

Це — помах сіяча, який гребе
Лопатою пшеницю
І кидає на тік, провіявши крізь світло,
І висівки до ніг йому спадають,
Аж нарешті одсіюється зérно.
То не біда, як дещо
Втрачається або як на промову
Не пролунає відгуку живого.
До наших схожі і господні справи,
Не хоче бог все мати водночас.
Залізо має рудня,
Етна — розжарені смоли,
Я маю багатство:
Творити образ і, вглянувшись,
Уявляти, який же він був, Христос.
А що тоді, коли будь-хто,

Підбурений, на мене нападе в дорозі,
Коли, беззахисний, печальномовний,
я брестиму,
А він, нападник, стане вимагати,
щоб образ бога я
Йому створив, немов слуга покірний?
Одного разу бачив я у гніві
Владику неба,— не тому, що був я винен,
а мені
Лиш на науку. Володарі небесні добрі,
Проте ненавидять вони і лжу, і те,
Що між людей вже людяність не в шані.
Вони над цим безвладні — владує тільки
Безсмертна доля, їхня ж справа йде
Сама собою і спішить кінчитись.
Коли гряде все вище тріумфальний
Небесний похід, то Могутні кличуть, щоб,
як сонце,
Ім радісний син Всевишнього з'явився.

Його ім'я — дороговказ; воно
Мов патериця для похвальних співів.
Лукавства тут немає. Мертвих
Пробуджує воно, якщо первісний прах
Їх не поглинув. Але є багато
Очей лякливих, що не сміють глянуть
На сяйво. Не хочуть розквітнути
Від променів гострих вони,
Хоча є відвага й в узді золотій.

Тоді ж, коли
З-під насуплених брів струмує,
Світ занебувши,
Святого письма тихосяюча сила,— нехай,
Потішені милістю, вони
До тихого слова звикають.

Якщо небожитці мене і зараз
Так люблять, як я сподіваюсь,
Наскільки ж більше люблять тебе,
Бо знаю я одне,
Що ти насамперед
Цінуєш волю
Правічного вітця. Його ознака — тиша
У небі громовім. І є Отой, що в тиші цій
Стоїть усе життя. Бо ще живе Христос,
Бо є його сини, герої,
Які діяннями земнимц,
Змагаючись нестримно,
Тлумачать нам його святе письмо
І знаки блискавиць. Бо він є тут. І все,
що він створив,
Він знає здавна.
Занадто довго, аж занадто довго
Незримою є слава небожитців.
Доводиться їм мало не за руку
Водити нас. Насильство
Ганебно вириває з нас серця.
Офіри кожен небожитець прагне.

Коли про це хтось забуває,—
Добра йому не буде.
Ми всі служили Матері Землі
І несвідомо сонячному сяйву ми служили
Іще недавно, та отець всеможний
Понад усе жадає,
Щоб твердість букв збережено було і вірно
Тлумачено. Цьому слугує і німецький спів.

СПОГАД

Норд-ост повіяв,
Мені над всі вітри найлюбіший,
Бо він — це поривчастий дух,
Що добру путь кораблям провіщає.
Лети ж тепер і привітай же
Прекрасну Гаронну
І сади Бордо
Отам, де по березі крутому
Додолу йде стежка й струмок
Впадає в потік, а зверху
Зорить на них пара шляхетна:
Дуб і срібляста тополя.

Іще я згадую, як
Берест своє розлоге віття
Схиляє над млином,
А на дворі смоковниця зростає.

Звідтіль у святкові дні
Смагляві жінки ідуть
По тропях шовкових
У березні, коли
Рівняється ніч із днем,
Коли по дорозі повільній,
Обтяжений золотом мрій,
Пливе колисковий вітер.

Тоді хай простягнуть
Мені келих запашний,
Наповнений темним світлом,
Щоб я відпочити спромігся, бо сон
Такий солодкий під тінявим віттям.
Недобре, ні,
Бездушно з вмирущими
Думками жити. Добре
Сердечну з друзями розмову
Провадити й слухати знов
Про дні любові
І справи, уже проминулі.

Але де ділися друзі? Де Беллармін?
Де супутники його? З них декотрі
Бояться і наблизитись до джерел,
Хоч справжнє джерело багатства
У морі. Такі,
Мов художники, в собі збирають
Красоти землі і не бояться

Згадай, що жде на тебе укохана
У тім саду, де в темні й страшні часи
Себе отут знову знайшли ми,
Над священним потоком
прасвіту.

Скажу: одне щось добре побачила .
В очах твоїх я, коли, відходячи,
По-дружньому ти озирнувся,
Хмурий, замкнутий в собі
чоловік.

Як час відпливав і яка тишина
Була в душі, хоч правду вже знала я,
Що згодом розстанусь з тобою.
Так! Визнаю — я твоєю була.

Як справді хочеш все, мною пізнане,
Листами вписати в пам'ять, викликать
Зі споминів,— я теж бажаю
Розповісти про минувшину
все.

Була весна чи літо? Ніжних пісень
Співав соловей, живучи між пташок,
Що поруч в кущах приховались.
Пахощі дерев овівали нас.

Над стежкою, на галявині, на піску,
Де ми ступали, приязно й радісно
Вклонялися нам гіацинти,
І фіалки, і тюльпанів квітки.

На стінах плющ зеленів. Зелена мла
Алеї лагідно вкривала. Сюди
Надвечір ми йшли, гомоніли,
В очі дивились одне одному.

В обіймах моїх оживав той сумний
Юнак, що покинув оселю свою,
Куди мене кликав печально.
Назви всіх гарних місць він
пам'ятав

І все прекрасне, що й для мене було
Теж рідним,— благословенні обшири
Квітучої землі вітчизни.
Часом він сходив крадькома
з вершин,

Звідкіль дальнє море видніло, однак
Ніхто там не жив. Подумай-но про ту,
Котрій є відрадою згадка
Про чарівливий день, що
починавсь

З освідчень таких або стискання рук,
Яке нас єднало. Ах, горе мені!
То щасні дні були. Небавом
Присмерки зажурені
надійшли...

«В прекрасному світі самотній я»,— так
Ти завше казав мені, любий! Але
Не знав ти того...

ПРИМІТКИ

ПОЕЗІЇ 1784—1800 РОКІВ

Гнівне прагнення

Маннус, або Мана — за старонімецькими міфами, син бога Туїсто, родопачальник німців.

Гімн свободі

Олімп — найвищий гірський масив у Греції, в якому є гора, що її давні греки вважали місцем перебування Зевса та інших богів.

Гімн людству

Гесперіди — в старогрецькій міфології дочки титана Атланта, стерегли сад, де стояла яблуня, на якій зріли золоті плоди.

...месник шле... орла... — Поет говорить про Зевса, посланцем якого був орел.

Елізій, елізіум — в старогрецькій міфології рай, потойбічна щаслива країна безгрішних. Те саме, що й Єлісейські поля.

Ореллана — одна з приток Амазонки. Гельдерлін вважав, що вона — водоспад.

...картини лесбоські... — Грецький острів Лесбос, де народилися поети Алкей, Сафо, стародавні греки вважали за батьківщину поезії.

...зорі Тіндарідів — сузір'я Близнят. Тіндаріди, або Діоскури, — Кастор і Поллукс, сини Леди (один — від царя Тіндарея, другий — від Зевса), в грецькій міфології були символом нерозлучної дружби, хоч син Тіндарея був смертний, а Зевсів син — невмирущий.

Іонія — область Стародавньої Греції, заселена іонійською групою племен (західне побережжя Малої Азії з містами *Ефес*, *Мілет*, *Смірна* та іншими), яка зігра-

ла особливо значну роль у становленні й розвитку давньогрецької культури.

Гі м н л ю б о в і

Оріон — сузір'я.

Г е н і ї в і д в а г и

Плутонів дім — царство Плутона, старогрецького бога — володаря потойбічного світу Аїду.

Менади — в старогрецькій міфології супутниці бога виноробства *Вакха (Діоніса)*, що ошалілою від захоплення юрбою ішли слідом за ним.

...левину шкуру... вдяг... — Поет говорить про старогрецького героя *Геракла (Геркулеса)*, першим подвигом якого було вбивство лютого немейського лева.

Лари — в староримській міфології боги родинного вогнища.

Син Меонії. — Поет має на увазі Гомера, який, за одним з переказів, народився в Меонії, місцевості в Лівії (Північна Африка).

Громовержець — Зевс.

Сарданапал — легендарний останній цар Ассирії (IX ст. до н. е.), образ володаря, відданого лише насолодам і втіхам життя.

Немезида — в старогрецькій міфології богиня помсти, що карає за злочини і гріхи.

Г р е ц і я

Вірш присвячено Готхольду Штейдліну (1758—1796) — німецькому поетові, журналісту й видавцеві, послідовному прихильникові Французької революції.

Кефіс — річка в Греції; витік її — на північному схилі гори Парнас.

Сократ (470—399 рр. до н. е.) — давньогрецький філософ, в історії став образом мудрості.

Агора — площа в давньогрецьких містах, зокрема в

Афінах, де відбувались народні збори, наради, свята. *Аспазія* (V ст. до н. е.) — дружина Перікла, афінського воєначальника і проводиря. Вславилася розумом, освіченістю й красою.

Платон (428—348 рр. до н. е.) — давньогрецький філософ, основоположник філософії ідеалізму.

Храм Паллади — храм в Афінах, в Акрополі, присвячений покровительці Афін — *Афіні Палладі*, богині мудрості, знань, ремесла, а також війни й перемоги.

Марафон — селище в Греції біля Афін, де грецькі війська перемогли нападників-персів (490 р. до н. е.).

Веста — староримська богиня родинного вогнища. Її жрицями були весталки.

Аттіка — стародавня назва південно-східної частини Середньої Греції з містом Афінами.

Ілліс — річка в Греції, невіддалік Афін.

Анакреон (570—478 рр. до н. е.) — давньогрецький поет-лірик, оспівував радощі життя.

Парки, або *мойри* — богині долі, що в'яжуть нитку життя людини, і, коли перетинають нитку ножицями, людина вмирає.

Д о л я

Юнак-півбог. — Поет говорить про Геракла, який, мовляв, мужньо сам вершив свою долю.

Кіпріда — одне з імен богині Афродіти (Венери), що, за легендою, народилася на острові Кіпрі.

Фауст — герой старонімецьких легенд та літературних творів. Образ мудреця, котрий жадібно прагне знань.

Аркадія — місцевість у Греції, в літературі зображалась як країна ідилій, спокою і щастя.

Пепромена — грецьке імення богині долі.

В е с н і

Селена й Ендімion. — Давньогрецький міф розповідає, що Селена, богиня місяця, закохалася в юного красе-

ня Ендіміона. Боги, щоб розлучити їх, прирекли юнака на вічний сон, і тільки вночі Селена пробуджувала його.

Геліос — давньогрецький бог сонця, який, за міфами, щоранку виїздить на небо на своїй колісниці.

Геркулес (Геракл) і *Персей* — герої давньогрецької міфології. Обидва, наділені надзвичайною силою, вершили великі подвиги.

Д о Д і о т і м и

Вірш, як і наступний — «Діотімі», звернений до Гельдерлінової коханої — Сюзетти Гонтар, дружини франкфуртського купця. Ім'я Діотіми Гельдерлін взяв із діалогу Платона «Бенкет», де Діотіма говорить про сутність кохання.

«Н а р о д и щ е м о в ч а л и...»

Незакінчений вірш, присвячений подіям 1793—1797 років, себто так званої «першої коаліції», — війнам Франції проти об'єднаних сил феодальних держав Європи та буржуазної Англії.

Е м п е д о к л

Емпедокл (490—430 рр. до н. е.) — стародавній грецький філософ. За легендою, покінчив з собою, кинувшись у кратер сіцилійського вулкану Етна.

...перло, вкинуте в вино... — Поет згадує легенду про те, що єгипетська цариця Клеопатра під час учти вкинула в вино дорогоцінну перлину, що розчинилася в вині. Цариця хотіла довести цим, що немає дорогоцінностей, які б вона занадто цінувала.

Д о б о г и н ь д о л і

Орк, Оркус — в старогрецькій міфології підземний світ, царство мертвих.

Сократ і Алквіад

Про *Сократа* див. прим. до вірша «Греція».
Алквіад (450—404 рр. до н. е.) — афінський проводир і воєначальник, під проводом якого афінське військо здобуло значні перемоги на суходолі й на морі. Вчився за юності в Сократа.

Ваніні

Ваніні Мочіліо (1585—1619) — італійський філософ, заперечував безсмертя душ і божественне походження Христа. Був католицькою церквою засуджений і замордований, труп його було спалено на вогнищі.

Пісня долі Гіперіона

Цей вірш поет вставив у свій роман «Гіперіон». Тут — характерне для Гельдерліна використання грецьких імен: *Гіперіон* — міфічний герой давніх греків, один із титанів, за іншими міфами, — друге ім'я бога сонця Геліоса. Герой роману, борець за звільнення Греції від турецького гніту, несе в собі багато рис із характеру самого Гельдерліна.

Заходь, красне сонце...

Ефір — в давньогрецькій філософії первісна стихія, що сповнює космос, верхні шари повітря, осяяні промінням.

ПОЕЗІЇ, НАПИСАНІ ПІСЛЯ 1800 РОКУ

Любов

Нектар — в давньогрецькій міфології — трюнок богів, що давав їм безсмертя й вічну юність.

Розлука

Лета — в грецькій міфології річка в потойбічному, підземному світі. Душі померлих, спивши води з цієї річки, забували свою минувшину.

Штутгарт

Шмід Зігфрід (1774—1859) — поет, друг Гельдерліна. *Штутгарт* — місто в Німеччині (нині в Федеративній Республіці Німеччини). Стоїть на річці *Неккар*; центральне місто землі Баден-Вюртембург, де минали юнацькі роки Гельдерліна.

Барбаросса (1125—1190) — німецький імператор, вважався однією з героїчних постатей німецької історії. *Хрістоф* (1550—1568) — вюртемберзький герцог, законодавець, засновник мережі народних шкіл.

Конрадін (1251—1268) — останній королевич з швабської династії. Загинув в Італії під час бою.

Вакхове листя — листя винограду, рослини Вакха (Діоніса), бога виноробства.

Повернення додому

Ліндау — місто в Баден-Вюртембурзі. Гельдерлін ці швабські землі й міста називає своїми питомими.

Комо — озеро на півночі Італії. Шлях з Німеччини до Італії проходив долиною між гір з Аугсбургу й Ліндау до Комо й далі на Мілан.

Свято миру

Поезію написано після укладення Лювенільського миру між Францією та Австрією (1801). Поет сподівався, що нарешті прийде час тривалого миру, але водночас передчував подальші «дії страшні», що «в глибинах зріють».

Князь Учти. — Поет має на увазі легендарну постать Ісуса Христа, згадуючи потім епізоди його євангельського життєпису.

Л і т а ж и т т я

Евфрат — річка, що протікає нинішніми землями Туреччини, Сирії, Іраку. На ній були центри найдавніших цивілізацій людства — Шумеру, Вавілона, Ассирії.

Пальміра — стародавнє велике й багате місто на території теперішньої Сирії. Найбільший його розквіт припав на I—III ст. до н. е.

Н е м о в у с в я т о ...

Семела — за давньогрецької міфологією, кохана Зевса. Коли він, на її прохання з'явитися у всій своїй величчі, злетів у дім Семели, оточений полум'ям і блискавицями, вона спопеліла від небесного вогню. При цьому народився Зевсів син Діоніс (Вакх).

Б і л я д ж е р е л Д у н а ю

Парнас — гора в Греції. За грецькими міфами, оселя Аполлона та муз.

Кіферон — гора в Греції.

Капітолій — розташований на пагорбі Рима стародавній центр і кремль міста.

Істм — місцевість у Греції біля Корінфа.

Тайгет — гора неподалік Спарти.

Р е й н

Сінклер Ісаак (1775—1815) — дипломат, письменник і філософ, друг Гельдерліна й Гегеля, переконаний республіканець.

Моря — давня назва Пелопоннесу, півострова в Греції.

Тессін (Тічіно) — річка, витік якої — в Швейцарських Альпах.

Родан — давня назва річки Рони, що бере початок в Швейцарських Альпах і далі тече територією Франції.

...він... роздирає зміюк...— Поет порівнює Рейн із Гераклом, який ще немовлям задушив двох змій, що накинулися на нього.

...як ти, Руссо...— Мається на увазі Жан-Жак Руссо (1712—1778) — французький філософ і письменник, чия творчість мала великий вплив на розвиток європейської науки й літератури.

Білерзее — озеро на рейнських землях. Тут 1765 року якийсь час відпочивав Руссо, розповідаючи потім, що це були для нього щасливі часи.

Олімпія — стародавнє місто в Еліді, місцевості в Пелопоннесі. Тут розпочалися Олімпійські ігри.

Смірна — стародавнє місто-порт (нині Ізмір, на території Туреччини).

Ефес — стародавнє місто на західному узбережжі Малої Азії. Засноване греками в XII ст. до н. е.

Інд — ріка в Азії, початок бере на схилах Тибету.

П а т м о с

Патмос — острів на Егейському морі, в групі Спорадських островів, належить Греції. За легендою, тут у вигнанні жив апостол Іоанн і написав свій твір «Апокаліпсис».

Тмол — гори в Малій Азії.

Пактол — річка, що витікає зі схилів Тмолу; колись тут були рудні, багаті на золото.

Тавр — гори в теперішній Туреччині, відгалуження пасма гір *Мессогісу*.

Грозоносець — так поет називає Ісуса Христа. У вірші йдеться про євангельські епізоди — тайну вечерю, смерть на хресті, «зшествя святого духу», з'яву після смерті учням.

С п о г а д

Гаронна — річка на території Франції, що, злившись із Дордонною, впадає в Біскайську затоку.

Бордо — відомий французький порт.

Беллармін — персонаж роману «Гіперіон», друг Гіперіона, якому той писав листи, ганячи в них земляків Белларміна — німців.

...шукаючи Індії...— Поет порівнює мандри друзів з Колумбовими пошуками шляху до Індії, коли замість Індії було відкрито Америку, себто несподівано досягнуто іншого відкриття.

З М І С Т

Поетичний світ Гельдерліна. *Дмитро Наливайко* 5

ПОЕЗІЇ

ПОЕЗІЇ 1784 — 1800 РОКІВ

На пустизні написане	39
Гнівне прагнення	41
Гімн свободі	43
Гімн людству	47
Гімн любові	51
Геній відваги. (Гімн)	53
Греція	56
Доля	58
Дуби	62
Весні	63
До Діотіми («Вийди її поглянь...»)	65
Діотіма («Входь, принеси мені...»)	67
«Народи ще мовчали...»	68
Емпедокл	69
До богинь долі	69
Голос народу	70
Колись і тепер	71
Короткість	71
До молодих поетів	71
Сократ і Алквіад	72
Ваніні	72
Пісня долі Гіперіона	73
Смерть за вітчизну	74
Дух часу	75
Вечірня фантазія	76
Моя власність	78
Заходь, красне сонце...	80

ПОЕЗІЇ, НАПИСАНІ ПІСЛЯ 1800 РОКУ

Любов	81
Розлука	82
Штутгарт	84
Повернення додому	91
Свято миру	98
Ті, що поснули	105
Літа життя	105
Середина життя	106
Немов у свято...	106
Біля джерел Дунаю	110
Рейн	113
Єдиний	122
Патмос	125
Спогад	134
Коли крізь далеч...	136
 П р и м і т к и	 140

Фридрих Гельдерлин

Стихотворения

С немецкого

Перевод *Н. П. Бажана*

Серия «Жемчужины мировой лирики»

Киев, издательство художественной литературы
«Дніпро», 1982
(На украинском языке)

Редактори С. К. Ж о л о б, Н. Ю. М а р ч у к
Художник В. М. Д о з о р е ц ь
Художній редактор А. І. К л и м е н к о
Технічний редактор С. М. В е л и ч к о
Коректори Г. І. К р и в о п у с к,
Ю. А. М о р о з

ІБ № 1614

Здано до складання 28.01.82.

Підписано до друку 19.05.82.

Формат 60×84¹/₃₂. Папір друкарський № 1.

Гарнітура звичайна нова. Друк високий.

Ум. друк. арк. 4,418. Ум. фарб. відб. 6,452.

Обл.-вид. арк. 4,714. Тираж 12 300. Зам. 2-49.

Ціна 60 коп.

Видавництво художньої літератури «Дніпро».
252601, Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

Книжкова фабрика «Жовтень».
252053, Київ, вул. Артема, 25.

Гельдерлін Ф.

- Г32 Поезії / Перекл. з нім. та прим.
М. Бажана; Передм. Д. Наливайка.—
К.: Дніпро, 1982.— 150 с. іл. (Перли-
ни світової лірики).

Філософська лірика видатного німецького поета-романтика (1770—1843) втілює високі поривання людського духу до краси та свободи, до майбутнього суспільства всесвітнього братерства і миру.

На Україні твори Ф. Гельдерліна виходять книжкою вперше.

Г 70404-214
М205(04)-82 214.82 4703000000 И. (Нім.)

60 коп.